

MOKSLO LIETUVA

2004 m. gruodžio 2–22 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 21 (311)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Salomėja Nėris – šviesotamsos žaislė

SALOMĖJA NĖRIS: GYVENIMO IR KŪRYBOS VINGIAIS (1)

1989 m. gegužę Bernardas Brazdžionis atvyko į Lietuvą, o Viktoras Alekna – iš kaimo Širvintų rajone, kur tada, po tremties, pasiblaškęs po Lietuvos periferiją, gyveno, atvažiavo susitikti su poetu. Mat buvo pažįstamas dar iš tarpukario, kai teko studijuoti Vytauto Didžiojo universitete ir dirbti Juozo Keliuočio leidžiamame *Naujosios Romuvos* žurnale. V. Alekna atsivežė B. Brazdžionio knygą, ant kurios autorius užrašė palinkėjimą. Paskui kalbėjosi. B. Brazdžionis V. Aleknai pasakė: *Salomėja Nėris yra didelė poetė, per šimtą metų gal kitos tokios poetės nebus. Bet apie ją kalbėti dabar nereikia.*

1995 m. jie vėl susitiko *Naujojo Dievidžio* redakcijoje. V. Alekna šiame savitraštyje buvo išspausdinęs ištrauką iš savo knygos *Salomėja*. B. Braz-

džionis piktokai pasakė: *Tai tu vis darrai šai apie Salomėją Nėrį?..*

Jis buvo ir liko vienas pikčiausių Salomėjos Nėries priešų. Į kitą pasaulį iškeliavo taip ir nepakeitęs šios savo nuomonės.

Ko kiti nepadarė

Vadinasi, kad V. Alekna padarė tai, ką kiti lietuviai imsis daryti gal po šimto metų, kai bus nusistovėjusios mūsų kasdienybės drumzlės, pamirštos nuoskaudos, žmonės nebus skirstomi į teisiuosius ir klystančius, o poetams matuoti bus atrasta visai kita matų sistema. O gal ir nebus atrasta – kas žino. Bent jau mes to nesužinosime.

V. Alekna gal kaip nė vienas kitas tyrinėtojas, įsigilinęs į Salomėjos

Nėries (Bačinskaitės-Bučienės, 1904 11 17–1945 07 07) gyvenimo ir kūrybos vingius. Dar 1978 m. jis parašė *Salomėjos Nėries poezijos dažnumų žodyną*, kurį pavyko išleisti 1980-aisiais. Žodyne skrupulingai suskaičiavo, kad poetė savo kūryboje pavartojo 7246 žodžius. Jie tekstuose pasikartoję 67 090 kartų, taigi vienas žodis – vidutiniškai maždaug po 9,25 karto. *Vagos* leidyklai pasiūlius, sudarė Salomėjos Nėries *Raštų* tritomį, kuris buvo išleistas 1984 metais.

Užsidegęs pasišovė rašyti Salomėjos Nėries gyvenimo apybraižą, apysaką, o gal ir romaną. Pradėjo rinkti duomenis apie poetės gyvenimą, lankė jos pažįstamus, draugus, mokinius, gimines. Medžiagą taip

Nukelta į 10 p.

Kur slypi tapybos genas

Tapybos genetika – taip pavadinta paroda vyko Vilniaus senamiestyje įsikūrusioje galerijoje *Akademija*. Apie tai skaitykite 12 puslapyje.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Per mokslinės konferencijos, skirtos Salomėjos Nėries 100-osioms gimimo metinėms, pertrauką įspūdišiais dalijasi prof. Jonas Kubilius, Viktoras Alekna ir prof. Viktorija Daujotytė

2 p.

JIE ARTINA
NAUJOSIOS
ENERGETIKOS
AMŽIŲ

3 p.

DOMĖJIMASIS
REFORMACIJOS
PAVELDU

4-5 p.

KULTŪROS
PAMATAI

6-7 p.

CERN'O
JUBILIEJUS

8 p.

KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTO
ŽVILGSNIU

Pradžią Nr. 19.

Mokslininkų sąjungos institutas pagal pateiktą ir Briuselio priimtų projektų skaičių Lietuvoje – pirmaujanti mokslo institucija. Iš 10 pateiktų projektų konkursus laimėjo ir gavo finansavimą 7 projektai. Tęsdami pašnekesį su Mokslininkų sąjungos instituto direktoriumi habil. dr. Stepu JANUŠONIU ir šio instituto direktoriaus pavaduotoju dr. Juru ULBIKU dalijamės ir dalyvavimo Europos Sąjungos programose patirtimi.

Į Lietuvos prioritetus pataikyti sunkiau nei į Europos

ML. Grįžkime prie jūsų vykdomo „Nennet“ projekto. Kaip bus pasinaudota Vokietijos partnerių patirtimi?

J. Ulbikas. Vokietijoje labai išmintingai organizuota visa mokslinių tyrimų grandinė, pradedant nuo fundamentinių ir taikomųjų tyrimų, baigiant gamyba bei pramoninių baigtinių gaminių taikymu. Deja, Lietuvoje tokios grandinės nėra. Mūsų mokslo institucijos užsiima daugiausia fundamentiniais ir taikomaisiais tyrimais, iš jų nereikalaujama sukurti baigtinius gaminius ir juos pritaikyti praktikoje. Vienas Nennet tinklo tikslų yra pamėginti ne tik nustatyti Lietuvoje esančius mokslinius išteklius, bet ir rasti inovatyvias įmones, kurios galėtų dalyvauti šioje grandinėje: fundamentinis ir taikomasis mokslas, gamyba ir taikymas.

ML. Aiškėja, kad vien Lietuvos potencialu nesitenkiname, nes telkiatės taip pat ir vokiškąjį?

J. Ulbikas. Naudojamės ne vien vokiečių potencialu. Bendradarbiaujame ir su airiais. Pagal mūsų gautus rezultatus airiai parengs išvalgą Lietuvai, kaip mūsų šalyje turėtų atrodyti ši mokslinių tyrimų sritis.

ML. Kuo tai skirsis nuo 1992 m. norvegų atliktos Lietuvos mokslo ekspertizės ir pateiktų rekomendacijų?

J. Ulbikas. Mes netiriame viso Lietuvos mokslo, nes mus domina ta sritis, kuris šiandien visiškai tuščias. Mūsų šalies aukštųjų technologijų programa nėra orientuota skatinti energetikoje taikomų technologijų plėtrą. Antai Energetikos instituto mokslininkai verčiasi per galvą, kad savo projektams iš vandenilio kuro elementų sritys „pataikytų“ į dabartinius aukštųjų technologijų prioritetus, nors jų veikla yra viena iš labiausiai prioritetinių Europos mastu. Deja, ne Lietuvos.

Kaip saugoti vandenilį

J. Ulbikas. Šiuo metu rengiame dar vieną bendrą projektą su Energetikos instituto mokslininkais. Šiame projekte kuro elementų kūrimo darbus mėginsime integruoti su savaiminio formavimosi procesų teikiama galimybėmis – tai vandenilio saugojimo problemai skirtas projektas. Jis labai perspektyvus ir rūpi ne vien projekto autoriams. Aš tikiuosi, kad mūsų partneriai iš Energetikos instituto turės proga išsamiau pristatyti savo idėjas Mokslo Lietuvos puslapiuose. Juk tai jie, o ne Mokslininkų sąjungos institutas, šioje srityje yra labiausiai kvalifikuoti.

ML. Vandenilio saugojimas – technologinė ar mokslo problema?

J. Ulbikas. Pirmiausia tai fundamentinė mokslinė problema, kurią analizuojant būtina at-

Rengtis naujos energetikos amžiui (3)

likti medžiagotyros lygmenys tyrimus. Tai nepaprastai sudėtinga problema, nes vandenilis sprogtus, nuo menkausio smūgio gali sprogti. Kaip oro į balioną vandenilio pumpuoti negalima. Reikia turėti talpą su medžiaga, kurioje vandenilis ištirptų. Štai čia ir gali būti veiksmingai pritaikyti savaiminio formavimosi procesai.

S. Janušonis. Talpoje esančioje medžiagoje vandenilis turi būti sudėtinė tos medžiagos dalis ir išsiskirti, kai to prireikia naudotojams. Pramonėje, kur naudojamas vandenilis, jis maišomas su argonu, kurio yra daugiau kaip 80 procentų. Kitaip vandenilio nebūtų galima saugiai naudoti.

Kita vandenilio savybė – labai didelis skvarbumas. Šis elementas prasiskverbia pro visas, net metalines sienes, todėl jo saugoti neįmanoma net metalinėse talpose.

ML. Vadinasi, reikia rasti atitinkamus sorbentus, kurie galėtų vandenilį susiurbti. Tokiu pavidalu jis galėtų būti laikomas.

S. Janušonis. Tokių sorbentų ar kitų medžiagų radimas, sukūrimas ir yra esminė užduotis, kurią reikia spręsti. Labai svarbu, kad šis procesas būtų grįžtamasis, nes medžiaga, kuri vandenilį absorbuoja, turi jį ir atiduoti.

ML. Kas Lietuvoje pajėgus spręsti šią problemą?

J. Ulbikas. Pirmąją Energetikos institutas. Gavome užklausą iš Vokietijos, Norvegijos, Belgijos partnerių, kuriems esame išplatinę informaciją apie savo rengiamą projektą. Tų šalių mokslininkai, galimi mūsų partneriai, suinteresuoti šioje srityje bendradarbiauti su Energetikos institutu. Tačiau šiam institutui sustiprinti savo tyrimų bazę gana sunku, nes toks darbas iki šiol nepatenka tarp Lietuvos prioritetinių tyrimų. Galimas dalykas, kad ši informacija šiandien nėra pasiekusi mūsų politikų ir aukščiausių šalies pareigūnų. Todėl viena šio projekto užduočių ir yra parengti studiją, kuri būtų prieinama visiems – ir mokslininkams, ir visuomenei, ir politikams.

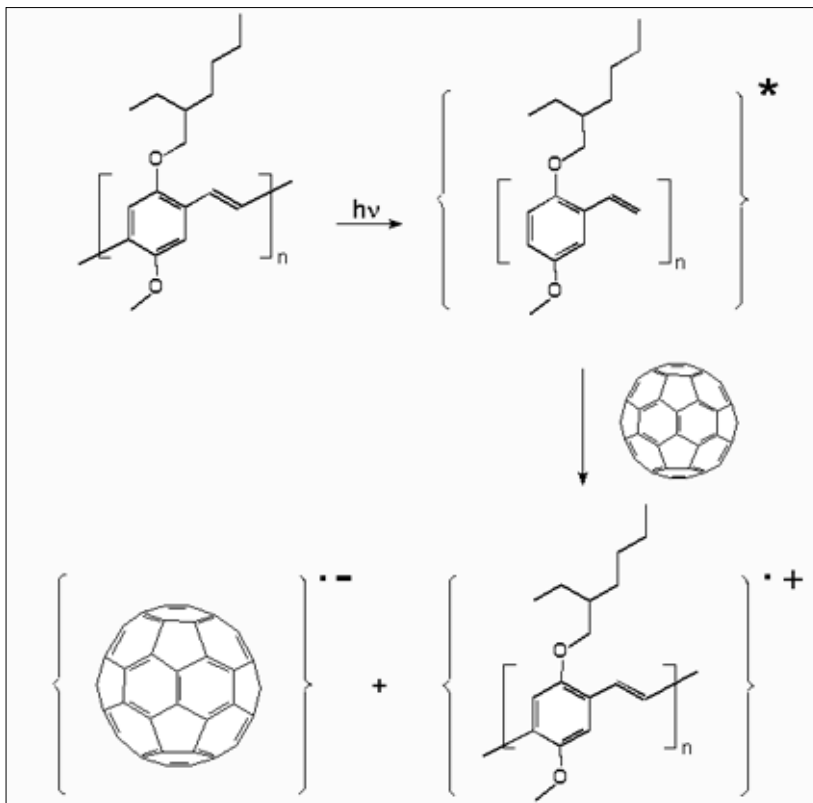
Tai ir mokslo politikos įrankis

ML. Tokiam reikalui tikriausiai pavyktų gauti ir Pasaulio banko pasipirtį, nes šis bankas palaiko pažangius, pavyzdžiui, su žinių visuomenės kūrimu susijusius projektus.

J. Ulbikas. Gal ir nebloga idėja, tačiau kol kas tokiai studijai rengti mes pasirinkome Airijos partnerį, kuris jau ne vienus metus bendradarbiauja su Europos Komisija. Tai CIRCA Group Europe organizacija, kuri EK rengia įvairias studijas, išvalgas ir kitokio pobūdžio pasiūlymus. Mes su šia organizacija bendradarbiaujame per dr. Džimą Rajan (Jim Ryan).

ML. Tokią studiją rengdami airiai gali remtis tarptautine patirtimi ir Europos Sąjungos siekais, tačiau ar jie pakankamai susipažinę su Lietuvos mokslo aptariamos sritys galimybėmis? Kitaip tariant, kodėl tokių studijų rengti telkėtės airius. Ar ne geriau tokią darbą atliktų patys lietuviai?

J. Ulbikas. Rengiant minėtą studiją ar išvalgą dalyvaus ir Lietuvos

Molekulinio saulės elemento schema

pajėgos, tačiau gins savo, kaip tos srities mokslo atstovų, pozicijas. Mūsiškiai galės inventorizuoti išteklius, taip pat intelekto, kuriuos turime Lietuvoje. O airiai, turėdami didelę darbo su Europos Komisija patirtį, į daug ką galės pažvelgti visai naujai.

ML. Į visa tai galės pažvelgti Briuselio akimis?

J. Ulbikas. Būtent. Iš šalies vertinant iškart akivaizdu, kur mūsų trūkumai. Labai svarbu, kad būtų žvilgsnis iš išorės.

ML. Pasitikslinkime, ko mums reikia iš airių: kad jie padėtų mums rengti studiją ir projektą, formuluojant pasiūlymus Briuseliui suprantama ir priimtina kalba? O gal airiai savo išvalgą padės atitinkamai orientuoti ir mūsų tyrimų kryptį tarptautinei mokslo bendrijai priimtina kryptimi?

J. Ulbikas. Airių išvalga būtų beprasmiška, jei neturėtų poveikio mūsų mokslininkų atliekamiems tyrimams. Tai ir mokslo politikos Lietuvoje įrankis. Tokia mūsų nuostata. Išvalga turi tapti ir naujos programos pradžia, taip pat Lietuvos nacionalinių mokslo prioritetų peržiūrėjimo ir papildymo pradžia. Europos Sąjungos mokslo prioritetai Lietuvoje turi būti laikomi lygiaverčiais dabar įtvirtintiems Lietuvos prioritetams.

Siekia tarptautinio mąstymo

ML. Gerbiamam Stepui Janušoniui tenka nemažai buvoti įvairiose šalyse, bendrauti su įvairių mokslo sričių ir krypčių atstovais. Kaip Jūsų projektas ir savaiminio formavimosi principo taikymą projektuose vertina ne tiek partneriai, bet su projektu nesusiję kitų mokslo sričių atstovai, tegul ir dirbantys energetikos, medžiagotyros ar kitose Jūsų projektams aktualiose srityse?

S. Janušonis. Svarbiausia kaip mūsų projektus vertina nepriklausomi tarptautiniai ekspertai, kurių nepažįstame, taip pat ir mes tiems ekspertams esame anoniminės asmenybės. Vertindami jie nežino net iš kokios šalies esame. Vertina tik pasiūlymų turinį, skiria balus, kuriuos sudeda Briuselio valdininkai. Surinkus atitinkamą balų skaičių, projektas priimamas, jam skiriamas finansavimas.

Manau, kad tai ir yra realiausias atsakymas į man užduotą klausimą. Jei projektas priimamas, vadinasi, manoma, kad jis svarbus Europos Sąjungai. Kol kas mūsų projektai per Briuselio „barjerus“ prasimuša sėkmingai, vadinasi, jie gyvybingi, pakankamai novatoriški. Jų išskirtinė ypatybė – tarpdiscipliniškas pobūdis. Mes ir telkiame tą tarpdisciplinišką potencialą jiems įgyvendinti.

ML. Ar paprasta susieti skirtingų sričių ir krypčių atstovus?

S. Janušonis. Lengva bus tada, kai atsiras tarpdisciplininis mąstymas. To ir siekiame. Štai pavyzdys iš energetikos mokslų technologinės problematikos: tą patį saulės elementą galima daryti iš silicio ir gauti truputį geresnį ar blogesnį, paskui tobulinti ir t. t. Tačiau galima pažvelgti į augalo lapą ir prisiminti, kaip chlorofilas iš saulės šviesos gamina lapui reikalingas organines medžiagas. Tačiau galbūt chlorofilas gali gaminti elektrą. Jeigu jis gamintų tiesiog elektrą, tai chlorofilo veiksmingumas būtų apie 100 procentų. Tai fundamentaliausias dalykas, kokio mums reikėtų siekti. Ir tų dalykų siekti mus skatina praktiniai poreikiai: mums reikia našių ir veiksmingų saulės elementų.

ML. O paprastas žalias lapas visa tai seniai padarė. Bėlika iš gamtos pasiimti, nelaukiant ypatingų malonių? Tad kas tai trukdo?

S. Janušonis. Kartais mūsų mokslas keistai žvelgia į tuos dalykus. Dalis mokslininkų kažkodėl įsitikinę, kad fundamentiniai tyrimai – tai nieko bendro su praktika neturintis užsiėmimas: duokite pinigų ir mes tirsime... Kai kurie net piktinasi: kodėl pramonė nefinansuoja jų mokslo?

ML. O kodėl turėtų finansuoti? Atsiprašau už vulgarių požiūrį į mokslo ir gamybos santykius.

S. Janušonis. Taikomojo mokslo daug kas apskritai nelaiko mokslu. Tai kaip tokiomis sąlygomis gali išaugti kas nors pažangaus?

ML. Priežastis – mūsų pačių mentalitetas?

S. Janušonis. Ko gero. Europos ir JAV skelbiamus projektus noriai finansuoja pramonė, bet ten visada siekiama labai konkretaus dalyko, tarkime, sukurti veiksmingą saulės

elementą. Prie projekto gali prisidėti bet kas, net tas, kas tyrinėja molekules, pavyzdžiui, chlorofilą. Jei tyrinėja mano, kad jo tyrimas gali duoti kažką naujo, pasukus jį projektui naudinga linkme, gali gauti savo tyrimams lėšų. Jo darbas bus pritaikytas gamyboje ir nereikės vaitoti, kad valstybė nesupranta jo tyrimų svarbos ir neduoda pinigų.

Kai projekte sujungiami daug pasiūlymų, nuo fundamentaliausių iki pačių technologiškiausių, jį vykdančiam, galima pasirinkti geriausius sprendimus. Tačiau jei mokslas bijo taikymo, tai iš tikrųjų prisipažįstama, jog dirbama tai, kas niekur nereikalinga. Tenka apgailestauti, kad nemažai mokslininkų dar mąsto labai nepraktiškais kategorijomis.

Durys atvertos visiems

ML. Tačiau mokslininkai neturi tapti tik technologijų priedėliu.

S. Janušonis. Niekas ir neprašo, kad mokslininkas pats darytų technologiją. Juk ir mes nekelsime reikalavimo pagaminti lapą, kuris pagamintų 3 kilovatvalandes elektros energijos per dieną. Mums pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar iš principo įmanoma padaryti, kad tas lapas generuotų energiją. Jei galima, tai kaip? Prašome tyrinėti efektą, ir gal pavyks jį užfiksuoti. Dirbant kyla ir naujų minčių. Visa tai labai svarbu, ir jei pavyktų padaryti kad ir žalio lapo chlorofilo principu veikiantį saulės elementą, būtų didelis proveržis saulės energetikoje.

ML. Veikiausiai Jūsų projektui galėtų daug padėti biologai, gal ir biochemikai. Tačiau kol kas jų lyg ir nematyti.

S. Janušonis. Tarptautiniu mastu palaikome tokius ryšius su biologais. Štai kad ir į mūsų konferenciją 2003 m. atvykęs biologas Stenas Rasmusenas (Steen Rasmussen) iš Los Alamos Savaiminio organizavimosi sistemų nacionalinės laboratorijos, JAV. Amerikiečiai dirba kaip tik toje srityje, kur atliekami biologijos programavimo (kompiuterinio modeliavimo) ir savaiminio organizavimosi sritys sintezės darbai.

Kompiuterinio modeliavimo darbus atliekame ir mes, nes savaiminio formavimosi procesų diferencialinėmis lygtimis suskaičiuoti nepavyksta. Reikia taikyti modeliavimo principus. Kompiuteris tokio pobūdžio uždavinius sprendžia visiškai kitaip. Tai, ko nepajėgia išspręsti analitikai, išsprendžia kompiuteris.

ML. Projektas, apie kurį kalbame, ko gero, labai smarkiai turės pakeisti pačių projekto dalyvių mąstyseną. Didėjant dalyvių skaičiui, turėtų keistis ir mūsų žmonių požiūris į daugelį dalykų. Ką apie tai manote?

J. Ulbikas. Būtent štai čia įžvelgiame ir bendradarbiavimo su Mokslo Lietuva prasmę. Mūsų manymu, mentaliteto reikalai yra viena rimčiausių problemų. Skelbdami šią informaciją mokslo bendruomenei, tikimės sulaukti daugiau bendraminčių. Sveikintume visus, kurie, perskaitę šias publikacijas, norėtų prisidėti prie projekto. Mūsų konsorciūmas yra atviras, todėl visus norinčiuosius kviečiame dalyvauti šios grupės darbe – su savo žiniomis, idėjomis ir noru. Reikia padaryti viską, kad pajėgtume sujungti visą turimą potencialą.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos V suvažiavime kalbamės su draugijos valdybos nare, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyriausiąja mokslinė darbuotoja doc. habil. dr. Inge LUKŠAITĖ. Docentė yra kapitalių mokslo veikalų autorė, už vieną iš jų – *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis* (1999 m.) yra pelniusi Lietuvos valstybinę mokslo premiją. Iš kitų išskirsime *Motiejus Pretorius. Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla* (T. 1, 1999, T. 2, 2004 m.). I. Lukšaitė yra pastarųjų veikalų pagrindinė parengėja ir sudarytoja.

Gerbiamoji docente, Lietuvos žmonės Jus pažįsta kaip reformacijos istorijos, kultūros mūsų krašte ir Prūsų Lietuvoje tyrinėtoją, bene didžiausią šios srities žinovę. Todėl įdomi Jūsų nuomonė, kokią vietą reformacijos paveldas užima dabartinėje Lietuvoje? O gal visa buvusi šlovė jau seniai praeityje?

Labai aiškiai skiriu, kada reformacija buvo visuomeninis kultūrinis ir pirmiausia tikiškas, religinis judėjimas – tai, mano galva, vyko iki XVII a. vidurio. Tas judėjimas sukūrė tris Bažnyčias, iš jų dvi Lietuvoje yra išlikusios: tai Evangelikų liuteronų ir Evangelikų reformatų (kalvinistų). Nuo XVII a. vidurio iki dabar tai jau religinių mažumų Lietuvoje Bažnyčios. XX–XXI a. negalėčiau laikyti pačia reformacija, bet tai yra reformacijos paveldas Lietuvos kultūroje.

Minėtos reformatų Bažnyčios yra iš labai skirtingų kultūrinių terpių Lietuvoje. Dauguma liuteronų bažnyčių yra iš buvusios Prūsijos Kunigaikštystės krašto Bažnyčios. Liuteronų bažnyčios palikimas dabartinėje Lietuvoje – faktiškai tai buvusio Klaipėdos krašto bažnyčios. Daugumą liuteronų ir sudaro Klaipėdos krašto žmonės.

O evangelikai reformatai yra iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimo.

Šiuo metu Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugija jungia savo narius ne pagal tikėjimą, priklausymą Bažnyčiai, bet pagal susidomėjimą to skirtingo paveldo praeitimi.

Jeigu kultūra visus žmones jungia, atveria bendravimui, nepriklausomai nuo jų tikėjimo, tai priklausomybė tam tikrai religinei bendruomenei, matyt, žmonės skirsto į „mūsų“ ir „ne mūsų“ ar net „svetimus“. Kiek toks teiginys teisingas ir, ar turi įtakos Lietuvos reformatų draugijos veiklai?

Jungia domėjimasis reformacijos paveldu

Ingė Lukšaitė su jaunosios kartos istorikais Aldona Prašmantaitė ir Deimantu Karveliu

Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos V suvažiavime minint Alenos Devenienės 100-ąsias gimimo metines dalyvavo jos dukra Dalia Devenytė-Bobeliene, dr. Kazys Bobelis ir gausus būrys garsios Vileišių giminės atstovų

Kaip sakiau, Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugija nėra religinė bendrija ir tai atsispindi jos pavadinime: ji rūpinasi kultūra ir švietimu. Jos nariai atėję iš labai įvairių visuomenės sričių. Turime narių, kurie labai domisi reformatų paveldu Lietuvoje, bet jie patys yra katalikai, dalyvauja Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikloje. Kita dalis narių emocionaliai susiję su evangelikų reformatų ar evangelikų liuteronų veikla Lietuvoje, nors patys ir nėra religinių bendruomenių nariai. Didelė dalis narių, visai natūralu, yra aktyvūs tų

Bažnyčių bendruomenių nariai, bet religinius reikalus jie sprendžia savo bendruomenėse, o ne draugijoje. Yra ir tokių narių, kurie yra visiškai indiferentiški religijai, bet draugijoje jiems dalyvauti įdomu, kadangi čia tyrinėjamas reformacijos paveldas Lietuvoje.

Ko gero, tarp praktikuojančių katalikų būtų sunkiau išvysti tokią toleranciją kitatikių atžvilgiu. Gal ne itin šiltai, ne visai tolerantiškai būtų sutinkami indiferentiškai nusiteikę religijos atžvilgiu, juo labiau kitatikius.

Reformacijos istorijos ir kultūros

draugijos kūrėjai jau pirmajame savo suvažiavime daugiau kaip prieš 12 metų tą tolerancijos idėją pabrėžė kaip esminę kiekvienam draugijos nariui.

Jūsų akys tikriausiai nukreiptos labiau į praeitį, nes jos tyrinėjimui skirti Jūsų moksliniai darbai. O draugijos narių akys?

Su dabartimi mus sieja draugijos šviečiamieji tikslai. Labai plačiai stengiamės pristatyti naujausius tyrinėjimus, minime įžymių žmonių gyvenimo datas, stengiamės įamžinti XX a. gyvenusių žmonių atminimą. Visa tai siejasi su tiriamuoju darbu, o kartu ir su

šviečiamąja veikla, nes visuomenėje stengiamės įtvirtinti kultūrinę paveldo reikšmę. Suprantama, kad to paveldo aktualumas priklauso ir nuo draugijos veikloje dalyvaujančių žmonių.

O Jūsų, kaip mokslininkės, koks veiklos baras draugijoje?

Turiu šioje draugijoje labai atidžią, smalsią ir draugišką auditoriją, todėl man čia labai smagu būti. Sprendžiame ir daug labai aktualių reikalų: evangelikų kapinių išlikimo, įžymių asmenų paminėjimo, kai kurių svarbių veikalų leidimo ir t. t.

Atkreipėme dėmesį, kad Upsaloje, Švedijoje, saugomas pačios didžiausios XVII a. lietuviškos knygos *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, vienintelis pasaulyje išlikęs egzempliorius. Knygoje per 700 puslapių, ji buvo išleista Kėdainiuose 1653 metais. Ta knyga nė karto nuo XVII a. nebuvo perspausdinta. Kalbininkai naudojami visiškai sudėvėtomis tos knygos fotokopijomis, kur ne visas raides jau galima atskirti.

Ką čia gero pavyko padaryti Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijai?

Štai kokios taktikos ėmėmės. Kartu su Kėdainių muziejumi ir šio miesto savivaldybe draugija organizavo mokslinę konferenciją, kurioje nagrinėjome ne tik *Knygos nobažnystės krikščioniškos* pasirodymo aplinkybes, bet ir Kėdainių, kaip kultūros centro, reikšmę. Kėdainiuose konferencija susilaukė didžiulio dėmesio, prisirinko sausakimša salė besidomiančių žmonių. Mums, draugijos nariams, buvo daug džiaugsmo.

Užvirė Radvilų palikuonių kraujas? Juk Kėdainiai – vienas iš šios giminės centrų.

Kėdainių miesto bendruomenė labai aktyviai palaikė šį renginį. Po konferencijos Reformacijos istorijos ir kultūros draugija kartu su Kėdainių muziejumi išleido knygėlę, kurioje patalpinti moksliniai straipsniai apie *Knygą nobažnystės krikščioniškos*. Svarbiausias tos konferencijos rezultatas – gal net ir ne mokslinių pranešimų leidinys, o tai, kad atsirado specialistas, kuris išvyko į Upsalą, padarė puikias *Knygos nobažnystės krikščioniškos* fotokopijas, tyrinėjo šį veikalą ir parengė jo leidimą iš naujo. Tą darbą atliko Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja dr. Dainora Pociūtė, o lėšų skyrė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Šiais metais knyga jau išspausdinta, ir yra reikšmingas mūsų kultūros faktas. Dabar veikalų gali naudotis specialistai ir studentai. Tai didžiulės svarbos darbas.

Veiksmingas įrodymas, kad reformacijos draugija daro ištis reikšmingą darbą.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Habil. dr. Inge Lukšaitė ir Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos vicepirmininkas Donatas Balčiauskas

Draugijos suvažiavime dalyvavo Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordino kavaliere, evangelikų reformatų kunigas Tomas Šernas; kalba draugijos pirmininkas prof. Sigitas Kregždė

Vilniaus senamiesčio archeologija: atradimai ir praradimai (1)

Mokslo Lietuvos puslapiuose mokslo, kultūros, istorinio ir gamtos paveldo vertybės dažnai nagrinėjamos kaip lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės gyvybingumo pamatas, iš kurio kyla ir visos kitos vertybės. Tai ta materialinė ir dvasinė erdvė, kurioje gali reikštis, augti ir tarptautiniai kūrinių jėgos, be kurių raiškos bei veiklos rezultatų galimas tik stagnavimas ir degradavimas. Diskusijoje apie mūsų kultūros paveldo reikalus Vilniaus senamiestyje šį kartą didžiausias dėmesys buvo skirtas šioje teritorijoje atliekamiems archeologiniams tyrimams. Prie apskritojo stalo diskutavo Valstybinės aplinkosaugos komisijos narė restauratorė Gražina DRĒMAITĖ, šios komisijos vyriausiasis specialistas architektas Juozas LAPINSKAS bei archeologai Daiva LUCHTANIENĖ ir Gintautas RACKEVIČIUS.

Kodėl atradimus nuolat lydi netektys

Mokslo Lietuva. Kaip būtų galima vertinti Vilniaus senamiestyje atliekamus archeologinius tyrimus, kurių praėjusią vasarą vykdėta labai nemažai? Ar paprasta šiandien dirbti archeologui, ar viskas gerai šiame veiklos bare?

Gražina Drėmaitė. Padėtį Vilniuje įvertinčiau vienu žodžiu – katastrofiška. Mūsų akyse sunaikinta didelė vertybė, kurią atidengė šiame pašnekesyje dalyvaujanti archeologė Daiva Luchtanienė, tyrinėjama Vilniaus senamiesčio 60-ąjį kvartalą. Visas archeologės širdies darbas nuėjo šuniui ant uodegos. Skaudu.

Kodėl savo problemas ryžomės atskleisti *Mokslo Lietuvos* redakcijoje? Todėl, kad šis dvisavaitinis leidinys imasi labai reikšmingų problemų, propaguoja mokslo laimėjimus. Archeologija mūsų kultūros paveldo atžvilgiu – tai mokslų mokslas. Labai svarbu, kad mokslo bendruomenė žinotų, kas vyksta Vilniaus senamiestyje.

ML. Archeologiniai tyrimai siekiama daryti naujus atradimus, turtinti mūsų paveldą ir kultūrą. Deja, tikrovė dažnai lydi dideli nusivylimai, specialistai nesusikalba, dėl to visuomenėje kyla nepasitikėjimas archeologų ir apskritai kultūros paveldo apsaugos darbuotojų kompetencija bei darbu.

Vilniaus senamiestis, kuris UNESCO paskelbtas pasaulinio kultūros paveldo vietoje, turėtų būti pavyzdinai tyrinėjamas, projektuojamas, tvarkomas. Tačiau yra kitaip. Kodėl?

G. Drėmaitė. Vilniaus senamiestis – pasaulinės vertės kultūros paveldas, vadinasi, už jo išlikimą atsakinga ne tik Lietuva, bet ir pasaulio valstybės, kurios pasirašiusios Europos archeologijos paveldo apsaugos konvenciją. Ji buvo priim-

ta Londone 1969 m. gegužės 6 d., pataisyta Strasbūre 1992 m. sausio 16 d., o Lietuvos Respublikos Seimas ją ratifikavo 1999 m. Kiekvienas šios konvencijos punktas prasideda sakiniu, kuriame nusakoma, ką įsipareigoja ją pasirašiusios valstybės. Tai tarptautiniai įsipareigojimai. Ar tuos įsipareigojimus vykdome, tai visai kitas klausimas.

Konvencijos preambulėje parašyta: pripažįstama, kad Europos archeologijos paveldui gresia didelis sunaikinimo pavojus, kylantis dėl įvairių plėtros programų. Tai labai aktualu Lietuvai, kurioje verslo projektai absoliučiai nugalai paveldo išsaugojimą.

Valstybės tarptautiniai įsipareigojimai

ML. Pamėginkime pasiaiškinti, kas yra archeologinis paveldas?

G. Drėmaitė. Konvencijoje pasakyta, kad archeologijos paveldas – tai visos liekanos ir objektai bei kiti žmonijos pėdsakai iš praeities epochų, kurių išsaugojimas ir tyrimai padeda atskleisti žmonijos istoriją ir ryšį su gamta. Taigi archeologiniai tyrimai yra svarbiausias informacijos šaltinis ne tik pavienių valstybių raidai, bet ir visai žmonijai.

Konvencijoje taip pat parašyta,

Valstybinės aplinkosaugos komisijos narė restauratorė Gražina Drėmaitė

kad kiekviena valstybė įsipareigoja visais įmanomais būdais saugoti archeologijos paveldą, jį prižiūrėti pagėidautina *in situ* (t. y. visą, nedalomą ir kartu su aplinka, kurioje tas paveldas rastas). Valstybės įsipareigoja užtikrinti šiai paveldo apsaugai būtina finansavimą.

Kadangi Lietuva tą konvenciją ratifikavo, vadinasi, mūsų valstybė įsipareigojo saugoti savo archeologinį ir kitą kultūros paveldą.

ML. Kokie Lietuvos įstatymai ar reglamentai skirti užtikrinti archeologijos paveldo apsaugą?

G. Drėmaitė. Pirmiausia Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymas, Vilniaus Senamiesčio reglamentas.

Tačiau reali veikla Vilniaus senamiestyje toli gražu neatitinka tarptautinių Lietuvos įsipareigojimų.

Pagaliau ir Lietuvos Respublikos saugumo įstatyme parašyta, kad vienas iš valstybės saugumo garantų yra kultūros paveldas. Archeologija yra sudėtinė šio paveldo dalis. Tad ar nesugebėdami apsaugoti paveldo, negriauname ir savo valstybės pamatų? Yra apie ką pagalvoti.

Kas trukdo vykdyti tarptautinius įsipareigojimus

Juozas Lapinskas. Buvo minimi tarptautiniai įsipareigojimai, išplaukiantys iš to, kad mūsų valstybė ratifikavo *Europos archeologijos paveldo apsaugos konvenciją* bei kitus tarptautinius dokumentus. Praktinė veikla, kuri ir užtikrina archeologijos vertybių išsaugojimą mūsų valstybėje, pirmiausia priklauso nuo esamų lėšų statyboms. Pabrėžiu – statyboms, deja, ne kultūros vertybių išsaugojimui ar jų verčių kaupimui. Iki šiol tarptautiniai teisės aktai Lietuvoje nebuvo įgyvendinami jau vien todėl, kad mūsų valstybėje nėra jų įgyvendinimo mechanizmo. Galime priimti tarptautinius įsipareigojimus, tačiau mūsų teisės aktai, kurie ir turėtų numatyti bei užtikrinti tų verčių išlikimą, išsaugojimą, deja, iki šiol nepriimti. Vadinasi, realiai negalime vykdyti savo tarptautinių įsipareigojimų.

Archeologė Daiva Luchtanienė ir architektas Juozas Lapinskas aptaria Vilniaus senamiesčio 60-ojo kvartalo archeologinius tyrimus

lėšų tų verčių išsaugojimui. Vienintelis šaltinis, kuris leidžia gauti lėšų archeologijos vertybėms tirti, priklauso nuo statybų užsakovo lėšų savo verslui plėtoti ir gebėjimo jas panaudoti savo tikslo įgyvendinimui.

Jeigu verslo šaltinis, pavyzdžiui, pastatas ar kitas nekilnojamas turas yra archeologiniu požiūriu vertingoje teritorijoje ir jo naudojimą verslui sunku suderinti su tokio kultūros paveldo išsaugojimu, tai nukentčia dažniausiai archeologija. Užsakovas, imdamasis naujos statybos, – būkime atviri – pasiryžęs naikinti po žeme glūdintias kultūrinės vertybes, nes tada lieka mažiau problemų.

Kai surasta vertybė neregistruojama (o ji tampa vertybe tik ją suradus ir užfiksavus), nesudaromos prielaidos ją saugoti, vertybės ir nėra. Reikalinga procedūra surastajai vertybei fiksuoti ir saugoti. Archeologinių tyrimų metu aptinkamos materialiosios vertybės, kurias galima vertinti ir kaip architektūrinės vertybes, t. y. suteikti joms nekilnojamojo turto statusą. Tuose pačiuose archeologiniuose tyrimuose randamos ir kilnojamosios vertybės, buitiniai elementai, kurie byloja apie epochos ekonominį lygį, tada gyvenusių žmonių pasaulėžiūrą, jų supratimą, gyvenimo principus. Šiomis vertybėmis užsiimti, jas tyrinėti privalėtų jau visi kiti tyrėjai, jei norime kuo geriau pažinti tą kilnojamoją ar nekilnojamoją vertybę. Tačiau tuojau pat kyla tyrimams skirto laiko, tyrėjų kvalifikacijos, pagaliau net ir požiūrio į rastąsias vertybes problemos.

ML. Labai praverstų ir konkretūs pavyzdžiai, kuriais būtų galima pameriti Jūsų pasakytus žodžius.

J. Lapinskas. Štai kad ir Vilniaus senamiesčio 60-ojo kvartalo archeologiniai tyrimai, apie kuriuos keliais žodžiais buvo užsiminta. Kvartalą sudaro teritorija tarp Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos gatvių. Čia dalyvaujanti archeologė D. Luchtanienė atliko labai sąžiningus tyrimus, ne kartą buvo sukvietiti atsakingų institucijų specialistai, ku-

rie galėjo pareikšti savo nuomonę dėl tyrimų metu aptiktų radinių ir išskylančių kliūčių. Juk ko siekiama šiais tyrimais? Turi būti pasiektas galutinis rezultatas, t. y. pažintas pirmutinis žmogaus veiklos etapas, kuriame atsiskleistų ne tik žmogaus veikla tiriamoje vietoje, bet ir buvusi gamtinė aplinka ir materialiai raida toje teritorijoje. Prie kiekvienos atrastosios vertybės archeologas prisiliečia rankomis ir teptuku, o statybų finansuotojas ir darbų vykdytojas staiga į tą tyrimų vietą nukreipia buldozerį ir užverčia rastąsias vertybes. Taip atsitiko su D. Luchtanienės tyrimais 60-ajame kvartale. Tai kaip turi jaustis tyrėjas?

G. Drėmaitė. Kolega Juozas minėjo, kad Vilniaus senamiesčio archeologinis sluoksnis įrašytas į LR kultūros vertybių registrą, tačiau kultūros paminklų nepaskelbtas. Kaip žinome, LR vyriausybės sprendimu Vilniaus senamiestis paskelbtas kultūros paminklu. Vadinasi, vyriausybė priima atsakomybę už senamiesčio kaip kultūros paminklo išsaugojimą. Ta teritorija rūpinasi ir tvarko Vilniaus miesto savivaldybė, ji priima sprendimą leisti ar neleisti toje ar kitoje vietoje statyti naują objektą. Būtų svarbu pasiaiškinti, koks santykis tarp Vilniaus miesto savivaldybės ir valstybės atsakomybės. Juk tie senamiesčio archeologiniai sluoksniai yra valstybės rūpesčio ir apsaugos objektas.

Matomas ir nematomas Vilnius

J. Lapinskas. Mūsų įstatymai nėra pakankamai suderinti tarpusavyje. Vilniaus senamiestis ekonominės santalkos vieta, urbanizuota vietovė, statinių ir želdynų sankaupos vieta yra kultūros ir gamtos paminklų sąrašo objektas. Archeologiniai tyrimai, kaip pažinimas, yra tos veiklos sudėtinė dalis. Tačiau Lietuvos Respublikos įstatymais tie objektai yra tarytum atskirti vienas nuo kito. Vienas objektas matomas, ir jį norima panaudoti tenkinant šių dienų poreikį. Kitas – nematomas, tačiau

atspindintis matomos vietovės raidą, kurios pėdsakai išlikę po žeme. Jei turime archyvinę medžiagą ar istorines apybraižas, tai visų tų žinių patvirtinimui archeologija yra būtina kaip šių studijų abėcėlė. Tai pagrindas, kuris patvirtina vienus ar kitus faktus. Dalis jų išvis nebuvo fiksuoti dokumentuose.

Jei organizuota vietovė vyriausybės nutarimu skelbiama kultūros paminklu, jis tampa nekilnojamojo vertybių apsaugos objektu ir valstybė įsipareigoja jį saugoti bei juo rūpintis. Atsakomybė už tos teritorijos tvarkymą tenka miesto savivaldybei. Senamiestis sudaro miesto teritorijos šimtąją dalį. Vadinasi, tik šimtoji miesto administracijos rūpesčio dalis ir tenka senamiesčiui, nors tai ypatinga teritorija.

ML. Ypatinga, nes tai miesto istorinė širdis, didžiausia istorinė ir kultūros vertybė, be kurios Vilnius nebūtų tu, kuo yra ir buvo daugeliui kartų.

J. Lapinskas. Archeologijos vertybė – kultūros paveldo objekto dalis ir Vyriausybė niekuo neįsipareigoja saugoti. Nepažinto objekto teritorijos ribos nesutampa su tomis ribomis, kuriomis apibrėžiamas senamiestis, kaip pasaulio kultūros paveldo objektas. Tie veiksmai, kurie buvo atlikti tvarkant Gedimino prospektą, parodė, kad nors Vilniaus senamiesčio įteisinta teritorija tam tikroje prospekto dalyje ties Vilniaus gatve baigiasi, tačiau ir už jo ribų randamos ne ką menkesnės vertybės, kaip ir senamiestyje. Todėl išskyla pagrįsta abejonė, ar teisingai buvo nustatytos senamiesčio ribos, ar pagrįstos pačios archeologijos, urbanistikos, gamtosausaugos kriterijais kaip sudėtinė ir vieninga istorinio miesto plėtros dalis.

Jau ir šiuo metu Vilniaus senamiesčio teritorija, kuri saugoma kaip pasaulio kultūros paveldo dalis, toli gražu neišsitenka buvusios miesto gynybinės sienos ribose, bet gana toli išeina už tos sienos ribų. Vadinasi, senamiesčio vertės jau negali būti uždarytos miesto sienos ribose.

ML. Tada knieti paklausti, kokių principu buvo nustatomos Vilniaus senamiesčio ribos? Beje, jos keitėsi, buvo išplėtos.

J. Lapinskas. Vilniaus senamiesčio regeneravimo projekte, kuris buvo rengiamas 1988–1992 m., vis dėlto vadovautasi dar 1977 m. įteisintomis senamiesčio ribomis. Todėl neturint išsamių tyrimų ir vertinimo kriterijų šiomis ribomis jis ir buvo įrašytas į UNESCO sąrašą.

Mokslas ar ne mokslas?

ML. „Archeologijos paveldo apsaugos ir priežiūros chartijoje“ (priimta ICOMOS IX Generalinėje asamblėjoje Lozanoje, Šveicarijoje, 1990 m. spalio 10 d.) pasakyta, kad paveldo apsaugos nereikėtų grįsti tik archeologinės technikos taikymu, nes jai būtinas platesnis profesinių ir mokslinių žinių bei įgūdžių pagrindas. Vadinasi, Vilniaus senamiestis yra ir mokslinių tyrimų objektas. Jeigu taip, tai kas už tuos tyrimus atsakingas?

G. Drėmaitė. Su Vilniaus miesto savivaldybe sutartį yra sudaręs Lietuvos istorijos institutas, kuris įsipareigojęs globoti čia vykdomus archeologinius tyrimus, dalyvauti tyrinėjimuose. Pagaliau tai yra ir Kultūros vertybių apsaugos departamento nuolatinės priežiūros objektas. Taigi yra kas moksliniais tyrimais turėtų rūpintis.

Noriu priminti, kad Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijoje nevienareikšmiškai parašyta, kad kiekviena valstybė įsipareigoja vykdyti archeologinius tyrimus, kurie traktuojami kaip mokslinė veikla. Deja, Lietuvoje archeologiniai tyrimai, kaip moksliniai, nėra vykdomi. Tyrinėti pradėdama tik tada, kai toje vietoje turi prasidėti statyba. Vienintelis mūsų išsigelbėjimas, kad senamiestyje tyrimų metu galima šiek tiek koreguoti statybų tempą. Tačiau ne visada pavyksta. Archeologiniai kasinėjimai ir tyrimai tampa trukdžiu statybai. Tai akivaizdžiai liudija senamiesčio 60-ajame kvartale, Užupyje, Malūnų gatvėje, taip pat ir Gedimino prospekto priešais Neringos viešbutį rastos archeologinės vertybės.

Iš tiesų šiais tyrimais atrandame tarsi naują Vilnių ir naują Lietuvą, tačiau ar kartu su atradimu neprandame savo vertybių?

Tarp mokslo, kultūros ir verslo

Daiva Luchtanienė. Archeologai paprastai priklauso trečiajam veiksmų grandžiai konkrečioje teritorijoje. Pirmoji grandis – tai pastato ar teritorijos įsigijimo pastangos. Antroji – statybos toje vietoje projektavimas ir prasidedanti statyba. Tik tada dirbti pradeda archeologas. Užtat galime save laikyti pirmomis kregždėmis, pradedančiomis objekto fizinius darbus.

Jei objekte numatyti visapusiški tyrimai, o ne archeologiniai žvalgymai (seniau vadinta archeologine

priežiūra), tai vienas dalykas. Deja, senamiestyje mums dažniausiai tenka užsiimti žvalgymais.

Pati archeologo veikla yra paradokali ta prasme, kad tais tyrinėjimais faktiškai naikinamas kultūrinis sluoksnis, vadinasi, ir po žeme slypinčios nekilnojamosios kultūrinės vertybės, nes jų nepažinsi neiškasęs. O iškasęs suardai kultūrinį sluoksnį. Mūsų misija tyrinėjimų metu ir yra profesionaliai moksliai surinkti archeologinius radinius, juos užfiksuoti. Svarbu surinkti kuo daugiau informacijos, tyrinėjimų metu ją dokumentuoti, atlikti grafinių fiksavimą, fotofiksavimą, rastus artefaktus susieti su absoliučiu jūros lygiu vietovėje, o horizontaliai – su vietovėje esančiais pastatais.

Šių tyrimų rezultatas – mokslinė ataskaita, kuri privaloma pagal mūsų valstybės įstatymus. Tai laiptelis į kitus tyrinėjimus. Jei archeologas neatsiskaito mokslinei archeologinei komisijai, neparengia mokslinės ataskaitos, tai praranda teisę toliau atlikti archeologinius kasinėjimus.

G. Drėmaitė teisingai sako, kad Lietuvoje dėl mokslinio pažinimo archeologiniai tyrimai nevykdomi, nėra finansuojamos mokslinės ekspedicijos. Visi archeologų tyrinėjimai mieste ar užmiestyje vykdomi tik todėl, kad tie paminklai arba ardomi (gamtos, žmogaus), arba toje vietoje numatyta tiesti kelią, statyti pastatą, tiesti komunikacijas ir panašiai.

Mieste archeologą veikia trys jėgos: mokslo, kultūros ir verslo. Kada įvyko šis virsmas ir archeologija buvo įpinta į verslą, priversta jam tarnauti, dabar sunku atsekti. Tačiau mūsų profesijai ir archeologiniams tyrimams tai nėra labai geras dalykas.

Archeologiniai tyrimai siejasi su kaštais: pastato statytojas ar perstatytojas į archeologinius tyrimus žvelgia kaip į papildomą savo kišenės tuštinimą, savininkas nėra suinteresuotas, kad tie tyrimai tęstųsi ar apskritai vyktų. Jo suvokimas, kam reikalingi archeologiniai tyrimai, yra gana ribotas. Be to, ir kišenės storis ne visada leidžia finansuoti gilesnius archeologinius tyrimus, net jei toks inteligentiškas savininkas ir atsirastų. Pagaliau ir statyba paprastai nukreipta į konkretų savininko tikslą, jo verslo planą, o ne mokslinių rezultatų gausinimą. Archeologui atradus, ko savininkas nesitikėjo (kad ir saugotinus architektūrinės vertybės pamatus), tyrimai užsitęsia, tenka naudoti daugiau lėšų, o juk savininkas to visai neplanavo. Jam tai finansinis nuostolis ir laiko praradimas.

XVII a. akmenų grindinys po vėlesnės statybos mūriniais pamatais

Kai argumentas – buldozeris

ML. Tačiau ne vien privatūs asmenys šiandien stato Vilniaus senamiestyje, kai kuriuos darbus tikriausiai atlieka ir miesto savivaldybė. Įdomu, ar savivaldybės valdininkų požiūris kuo nors skiriasi nuo privačių savininkų požiūrio?

J. Lapinskas. Kaip sakiau, valstybė neturi konkrečios nuostatos archeologijos klausimu, todėl objektai ir mūsų protėvių sukurtos vertės atiduodamos kokiam nors naudotojui, paprastai turinčiam lėšų tą teritoriją įsisavinti ir naudoti. Naudotojas, gavęs teritoriją, kurioje nori plėtoti verslą, susiduria su kultūros vertybėmis, kurios tik trukdo jo verslui ar kitai numatyta veiklai. Toks naudotojas geriau sutinka finansuoti archeologinių vertybių praradimą, o ne jų atradimą. Todėl į tyrimų vietą pirmiausiai ateina techninės gamybos priemonės, kuriomis ir yra naikinamas paveldas. Mat naudotojo tikslai yra visai kiti, dažnai nieko bendro neturintys su tos vietos tikrąja verte. Kitą kartą pasisamdęs archeologą toks naudotojas pradeda diktuoti savo sąlygas: jei ryt poryt nebus baigti tyrimai, tai užporyt buldozeriu viskas bus užversta...

G. Drėmaitė. Taip nutiko ir D. Luchtanienės tyrinėtame 60-ajame kvartale. Po žeme išryškėjo atrastos buvusių pastatų nišos, arkos ir labai savitos senosios statybos fragmentai. Vasaros pabaigoje kaip tik su svečiais iš Lenkijos, Vokietijos ir Šveicarijos grožėjomės, koks buvo senųjų laikų Vilnius, iki šių dienų išlikęs po žeme. Užsienio specialistai buvo nustebinti ir apakinti mūsų archeologės radinių, klausinėjo, ką toliau šioje vietoje darysime. Kai pasakiau, kad šioje vietoje bus pastatytas naujas pastatas su požeminiais garažais, jie labai nustebo ir pasipiktino: kodėl tuojau pat neužkonservuojame rastų mūrų liekanų. Girdi, štai ką reikia rodyti Vilniaus senamiestyje – vertingiausias radinius.

ML. Leiskite atsargiai ir šiek tiek klatingai paklausti: ar senamiestis turi tapti muziejumi, savotišku skanse-

nuo atviru dangumi?

G. Drėmaitė. Ne. Vilnius nėra kokia nors išimtis, daugelis Europos ir pasaulio miestų, taip pat ir tie, kurie įrašyti į pasaulio paveldo sąrašus, sugeba užkonservuoti ir eksponuoti nuo akmens amžiaus laikų ten stovėjusius statinius. Turistai į tas vietas plaukte plaukia. Juk kuo mes įdomūs Europai? Savo savitumu, taip pat ir savo archeologiniais radiniais.

Kodėl buldozeris nušlavė visas archeologų pastangas? Mat ten turi būti pastatyti požeminiai garažai. Jau parduoti butai, surinkti pinigai, nors namas dar nepastatytas.

ML. Apskritai ar senamiesčio teritorijoje, jautrioje archeologinėje aplinkoje galime statyti požeminius garažus?

G. Drėmaitė. Negalima, ir tą ne kartą pabrėžė Valstybinė paminkloausugos komisija, savo sprendimus paskelbusi *Valstybės žiniuose*. Jokių požeminių garažų senamiestyje negali būti, nes po dabartiniu žemės paviršiumi yra archeologiniai sluoksniai, kurių naikinti negalima. 60-ajame kvartale gal tik dešimtoji dalis to, kas buvo rasta, palikta ir dabar gana abejotina technologine prasme sutvirtinama.

ML. Kaip reikėjo elgtis 60-ajame kvartale, kad praradimai būtų minimalūs, arba jų iš viso nebūtų? Kad Vilniaus senamiestyje būtume įgiję naują istorijos ir kultūros vertybę?

G. Drėmaitė. Ant šių pamatų, gražiai sutvirtinus rūsius, juos buvo galima labai išmintingai panaudoti. Tegu šioje vietoje nebus muziejaus, bet ten galima įrengti kavinukę, pritaikyti patalpas ir jomis didžiulis, kaip tai panašiai padaryta po Šiuolaičinio meno centru.

J. Lapinskas. Didžiausia Vilniaus senamiesčio bėda yra ta, kad pirma prasideda statyba, o tik pasakui mėginama pažinti apstatomą teritoriją. Tai ne vien Vilniaus, bet visos Lietuvos problema. Lygiai tas pats vyksta Kaune, Joniškėje, Panevėžyje, Klaipėdoje.

Bus daugiau

Parengė
Gediminas Zemlickas

Sovietmečio statybų pėdsakai: išdaužyti arkiniai bei juostiniai pamatai

CERN – 50 metų materijos pažinimo keliu

Lietuvai tapus Europos sąjungos nare, turime geriau pažinti jos mokslinių tyrimų organizacijas. Įkūrimo 50-mečio proga pristatome Europos branduolinių tyrimų centrą CERN. Šios organizacijos tikslas – geriau pažinti materijos sandaros ir gamtos sąveikų pagrindus, skatinti technikos pažangą ir telkti bendram darbui įvairių šalių bei tautų mokslininkus.

Europos branduolinių tyrimų centras CERN šių metų spalį minėjo savo veiklos 50-metį. Ta proga daugelyje publikacijų apžvelgta jo raida, laimėjimai, dabartis ir ateities perspektyvos. Minėjimo iškilnėse dalyvavo daug fizikos ir politikos pasaulio įžymybių. Pradėjęs nuo kūrimosi „plyname lauke“, CERN'as per pusę šimto metų tapo didžiausia didelės energijos dalelių fizikos laboratorija pasaulyje, plėtojančia ir kai kurias branduolio fizikos kryptis.

Rašant apie tikslius mokslus mokslo populiarinimo leidiniuose, varžo taisyklė vengti formulių, nes kiekviena formulė siaurina skaitytojų ratą ir mažina tiražą. Išimčių nedaug. Mūsų laimei, viena jų šio straipsnio tikslui – pristatyti CERN'ą bei jo veiklą, yra labai palanki. Tai gerai žinoma Alberto Einšteino formulė, siejanti masę su energija ir išreiškianti jų lygiavertiškumą: jos skiriasi tik proporcine gumo daugikliu, kiekvienoje masėje yra sutelkta energija ir atvirkščiai. Reikia tik sugebėti pririnkti vieną paversti kita. Energijos virsmai masyviomis dalelėmis ir masės virsmai energija – taip bene labiausiai apibendrintai, nors ir ne visai išsamiai, galima apibūdinti reiškinį, tyrinėjamas CERN'e.

CERN'o tikslai ambicingi – išsiaiškinti gamtos sandaros pagrindus. Šveicarijos Alpių papėdėje, požeminiuose tuneliuose, statomi vis didesnės energijos atominių ir subatominių dalelių greitintuvai – įrenginiai, kuriais dalelėms suteikiama energija. Jais pagreitintomis dalelėmis – elektronais, protonais, dabar ir kitų atomų branduoliais, taip pat sukurtomis trumpaamžėmis nestabiliomis dalelėmis, net ir antimedžiagos dalelėmis (pozitronais bei antiprotonais) – apšaudomi įvairių dalelių taikiniai. Didžiausios energijos greitintuvuose, vadinamuosiuose kolaidieriuose, priešinga kryptimi lekia didelės energijos dalelių pluoštai. Susiduriančių dalelių energijai virstant mase, atsiranda įvairiausių kitų dalelių. Daugelis jų yra nestabilios ir gyvuoja labai trumpai, tačiau jos – nepakeičiamas informacijos apie materijos dalelių sandarą šaltinis. Tariant, kaip jos atsiranda, virsta vienos kitomis ir sąveikauja, siekiama suprasti gamtos sandarą ir pagrindines jos jėgas. Dabar, be kita ko, tai reikalinga ir kosmogonijai (aiškinantis, kaip vyko Didysis sprogdimas), ir galingiems energijos išsiskyrimo vyksmams Visatoje suprasti (kad ir Žemėje registruojamų mus energija aprūpinančios Saulės neutrino trūkumo problemos išaiškinimas).

CERN'o indėlis į dabartinę materijos sandaros pagrindų supratimą yra labai didelis. Dabar manoma, kad elementariausi sandaros elementai yra 6 kvarkai, 6 leptonai, tiek pat antikvarkų ir antileptonų, ir sąveikas tarp jų pernešantys tarpininkai gliuonai bei tarpiniai vektoriniai bozonai – visi šie pavadinimai yra fizikų sugalvoti juos žymintis simboliai. Šiandien fizikos mokslui CERN'as ypač svarbus dėl ten statomo rekordinės energijos didžiojo hadronų kolaidierio (DHK; hadronais vadinami protonai ir kitos branduolinės dalelės, sąveikaujančios branduolinėmis, arba stipriosios sąveikos, jėgomis). Kai 2007 m. jis pradės veikti, priešinių pluoštų 7 TeV (trilijonų elektronvoltų) energijos susiduriančių protonų sąveikos energija bus 14 TeV. Tai maždaug tiek energijos, kiek sutelkta 15 tūkst. nejudančių protonų masėje (ramybės masėje). Manoma, kad tokios energijos turėtų pakakti atrasti (arba paneigti) elementariųjų dalelių teorijoje (vadinamajame Standartiniame modelyje) numatytas labai masyvias, šiandien

CERN'o steigėjų laikinosios tarybos posėdis Amsterdame 1952 m. spalio 4 d., jame buvo nuspręsta CERN'ą įkurti Ženevoje ir ten statyti 25–30 GeV energijos protonų greitintuvą

hipotetines, daleles, paaiškinančias, kaip atsirado masė. Šios dalelės vadinamos hipotezės autoriaus pavarde – Higso (Higgs) bozonais. Kad ir kokie būtų eksperimentų su DHK rezultatai, jie atvers kelią į „naują fiziką“.

CERN'as – daugiausia fundamentinių tyrimų organizacija. Atliekami tyrimai skatina mokslo pažangą, gilina pažinimą. Tačiau yra ir kitas jos veiklos aspektas. Unikaliems eksperimentams reikalinga unikali eksperimentinė įranga, naujos medžiagos bei technologijos. Ji kuriama ir pačiame CERN'e, ir pasitelkiant jo užsakytus vykdančias įvairių šalių mokslo įstaigas ir laboratorijas. Taip skatinama ir remiama technologinė pažanga, ugdomi aukštos kvalifikacijos mokslininkai bei inžinieriai.

Įkūrimas

Oficiali CERN'o veiklos pradžia – 1954 m. rugsėjo 29 d., kai 12 Europos valstybių – Belgija, Danija, Graikija, Italija, Jugoslavija, Jungtinė Karalystė, Norvegija, Nyderlandai, Prancūzija, Švedija, Šveicarija ir Vokietija – patvirtino tyrimų centro, pavadinto Europos branduolinių tyrimų organizacija, kuriam prigijo CERN'o pavadinimas, įsteigimo ir savo įsipareigojimų sutartį. Pačia pradžia paprastai laikomi 1949 m., kai prancūzų fizikas teoretikas Nobelio premijos laureatas Lui de Broilis (Louis de Broglie) pasiūlė įkurti Europos laboratoriją, kuri sustabdytų masinį talentingų fizikų išvykimą iš karo nusiaubtos Europos šalių į Šiaurės Ameriką (kokia panaši tada bu-

vusi padėtis į dabartinę „protų nutekėjimą“ iš Rytų Europos valstybių!). L. de Broilis buvo vienas tų fizikų, kurie išvėlgė, kad tolimesnei fizikos raidai reikalingi ir tokie eksperimentai, kurių atlikti nepajėgs net didelės pavienės valstybės. Po metų amerikiečių fizikas, Nobelio premijos laureatas, Isidoras Rabis (Isidor Rabi) UNESCO konferencijoje Florencijoje inicijavo vienbalsiai priimtą rezoliuciją, kviečiančią UNESCO skatinti ir padėti kurti regioninius mokslo centrus bei laboratorijas, kad augtų ir būtų vaisingesnis mokslininkų tarptautinis bendradarbiavimas.

Dar po dviejų UNESCO konferencijų buvo įsteigta 11 valstybių atstovų taryba Europos branduolinių tyrimų centriui kurti (Conceil Européne pour la Recherche Nucléaire – iš čia kilo CERN'o pavadinimas).

Tuo laikotarpiu branduolio fizikos ir iš jos išaugusių mokslo šakų, ypač didelės energijos dalelių fizikos, raida buvo ypač sparti. Greta vidinių jaunų mokslų raidos poreikių, daug lėmė ir politikų palankumas. Ankstyvaisiais Šaltosios karo metais tam beveik magiškos reikšmės turėjo žodžiai „branduolinė energija“: *Kas valdo energiją, tas valdo pasaulį*. Po urano atomų branduolių vidinės energijos išlaisvinimo, kai vis dėl to išlaisvinama tik nedidelė juose sutelktos energijos dalis, dėmesį traukė vyksmai, kur išlaisvinama net tūkstantį kartų daugiau energijos. Tarp galingiausių pasaulio valstybių šioje srityje vykstant varžyboms, Europos, šių mokslų giminės, netenkino tik pasyvios stebėtojos ir galingųjų iškaitės, nuo ku-

rios niekas nepriklauso, vaidmuo.

Taryba išrinko CERN'ui vietą Šveicarijoje netoli Ženevos, visai prie pat Prancūzijos sienos, tarsi numatydamą galimybę paskui jį plėsti ir į Prancūziją. Pasakojama, kad Prancūzijos prezidentas Šarlis de Golis (Charles de Gaulle) lankydamasis CERN'e atvyko ir išvyko pro jam atidarytus CERN'o vartus, esančius Prancūzijoje. Dabar išsiplėtusiu CERN'o dalis su beveik visu 27 km ilgio tuneliu yra Prancūzijos teritorijoje. Jame 1989–2000 m. veikė unikalus didysis elektronų ir pozitronų kolaidieris, o dabar įrengiamas didžiausias pasaulyje hadronų kolaidieris.

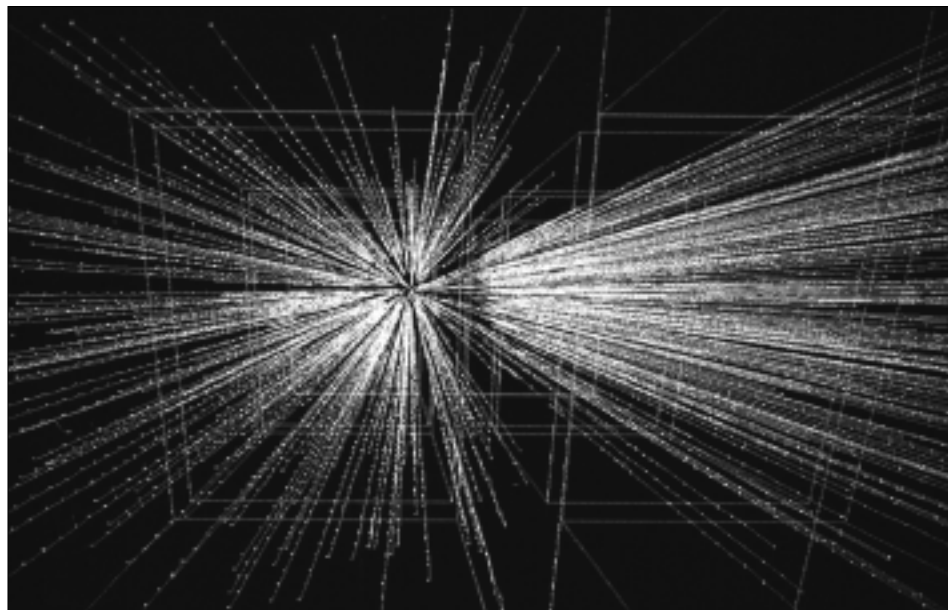
Bendradarbiavimo ir varžybų su JAV mokslo centrais pradžia

Tuo metu pirmaujančios didelės energijos dalelių fizikos laboratorijos buvo Berklyje, Kalifornijoje, Brukheivene ir Niujorke. Dabar jas, už šios krypties darbus gavusias 9 Nobelio premijas ir vykdančias platesnius tyrimus, yra pakeitę kiti JAV centrai – Stanfordo centras Kalifornijoje (įkurtas 1962 m.) ir Fermio laboratorija (1967 m.) Iliinojuje.

1953 m. grupė dar oficialiai neįsteigto CERN'o darbuotojų, projektavusių naują greitintuvą – protonų sinchrotroną, buvo pasiūstą į Brukheiveno laboratoriją susipažinti su jos 3 GeV protonų greitintuvu – Kosmotronu. (GeV, arba gigaelektronvoltas, milijardas elektronvoltų, yra energija, truputį didesnė už sutelktą nejudančio protono masėje). Prasidėjo bendradarbiavimas – keistai informacija, darbuotojais ir patirtimi. Buvo sukurti pirmieji kokybiškai nauji vadinamieji stipraus fokusavimo greitintuvai: 28 GeV protonų sinchrotronas CERN'e (užbaigtas 1959 m.) ir panašus 33 GeV greitintuvus Brukheivene (užbaigtas 1960 m.).

CERN'as dar negreitai tapo pirmaujančiu mokslo centru. Tai vaizdžiai atspindi JAV bendradarbiavimo su CERN'u pobūdžio kitimas.

Nors pirmasis svarbus CERN'o fizikos atradimas (labai trumpaamžės dalelės piono virsmas elektronu) buvo padarytas jau 1958 m., naudojant dar 1957 m. pradėjusį veikti pirmąjį jo didelį greitintuvą – 0,6 GeV protonų sinchrociklotroną, tokios reikšmės atradimų JAV buvo daroma daugiau. Lėmė platesnis tyrimų frontas, didesni tam skiriami resursai. Bendradarbiavimas su amerikiečiais kartu buvo ir varžybos, kuriose iš pradžių paprastai būdavo pralaimima. Įtakos turėjo ir didesnė amerikiečių patirtis. Daugiau kaip 20 metų JAV mokslo centrai nelaikė CERN'o rimtu varžovu.

Nuotraukoje matyti, kas atsitinka kaktomuša susidūrus dviem labai didelės energijos protonams: atsiradusių naujų dalelių pėdsakai

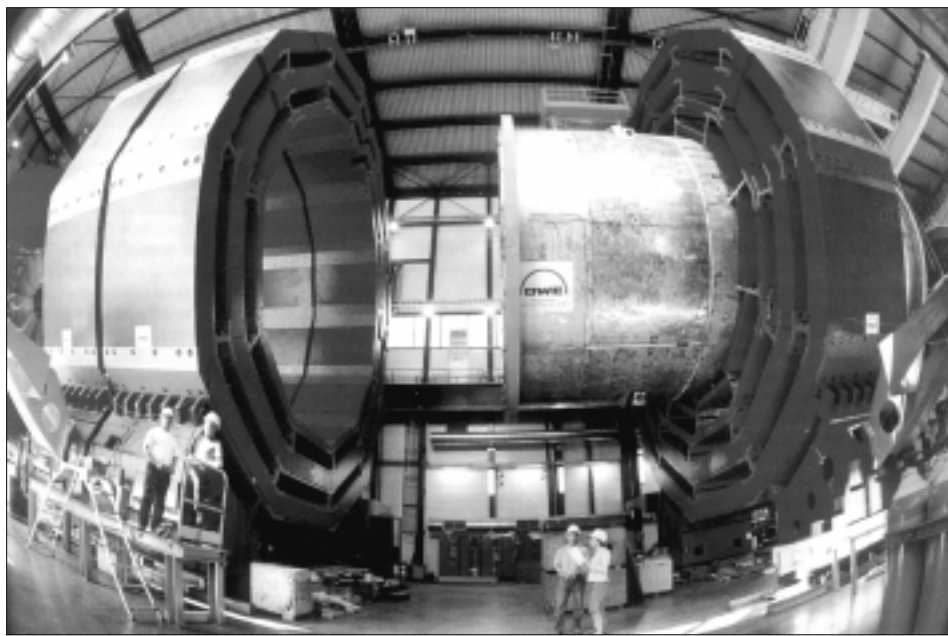
Lygiavertis varžovas

Dabar, kai Europos Sąjunga skelbia Lisabonos deklaracijos tikslus pirmą kartą, kurių įgyvendinimo realumu ne visi tiki, išsiveržęs į priekį CERN'as teikia optimizmo. Kaip tai jam pavyko? Lėmė galimybė sutelkti tinkamus mokslininkus ir inžinierius, realūs ambicingi tikslai ir tiems tikslams skiriami patenkinami protiniai naudojami resursai. Tikriausiai, dar ir asmeninės CERN'o ambicijos. CERN'ui jau sustiprėjus, į europiečių galimybes iš kitos Atlanto pusės vis dar buvo žvelgiama nepatikliai, o europiečiams atrodė, kad jų darbai nėra pakankamai įvertinami. Zoržui Šarpakui (George Charpak), 1968 m. CERN'e sukūrusiam daugiaviečią proporcingą kamerą, didinusi, palyginti su ankstesniais būdais, duomenų apie registruojamas daleles surinkimo spartą 1000 kartų, Nobelio premija buvo paskirta tik 1992 m., gerokai vėliau, kai CERN'as jau buvo pelnęs pripažinimą pirmą kartą gauta Nobelio premija (1984 m.) už neįnirtingą svarbą masyvių elementariųjų dalelių (beveik 100 kartų sunkesnių už protoną), vadinamųjų tarpinių vektoriųjų bozonų, atradimą 1983 m. Tada vienas CERN'o vadovų pasakė: *Užtenka vėl kartoti ir tikslinti tai, ką atranda amerikiečiai.*

Dar 1961 m. CERN'e Simonas van der Meras (Simon van der Meer) atrado vadinamąjį „neutrino ragą“ – eksperimentuose su neutrinais (neutraliomis labai silpnai sąveikaujančiomis dalelėmis) plačiai naudojamą būdą intensyviems jų pluoštams sukurti. 1973 m. CERN'e neutrino sraute atrastos vadinamosios silpnosios neutraliosios srovės (neutrino sąveikos su elektronu tiesioginis eksperimentinis stebėjimas) nulėmė, kad 1979 m. Nobelio premija buvo paskirta fizikams teoretikams, sukūrusiems jas numatytą elektrinės-silpnosios sąveikos teoriją. Nors patys tų srovių atradėjai taip gerai niekada nebuvo įvertinti, atradimas parodė, kad didelės energijos dalelių eksperimentinės fizikos avangarde CERN'as jau gali būti lygiavertis varžovas.

Lygiateisio bendradarbiavimo pradžia

Dar 1971 m. CERN'as pirmasis, puse metų anksčiau nei Brukheivene, parengė ir pradėjo eksperimentus su priešiniams protonų pluoštais, nors ir pralaimėjo varžybas su JAV mėginant atrasti dalelę, kurios sudedamoji dalis būtų tada labai ieškotas ketvirtasis („žavasis“) kvarkas. Tačiau 1978 m. CERN'e išplėtotas dalelių

Montuojamas didžiojo hadronų kolaiderio vieno detektorių didžiausias pasaulyje magnetas

pluošto „vėsinimo“ (suspaudimo sumažinant išsisklaidymą į šalis) metodas (S. van der Mero) turėjo lemiamą reikšmę po 5 metų sukūriant antiprotonų pluoštą, pakankamai geros kokybės, kad, jam susiduriant su protonų pluoštu, būtų sukuriama tarpiniai vektoriiniai bozonai (dalelės tarpininkės, pernešančios vadinamąją silpnąją sąveiką), ir atradimų lenktynėse su JAV Europa išsiveržė į priekį.

JAV mokslininkai ir Brukheivene, ir Fermio laboratorijoje tikėjosi bei skubėjo atrasti daleles, kurios patvirtintų elektrinės-silpnosios sąveikos teoriją (jungiančią visiems žinomą elektromagnetinę sąveiką ir tik dalelių virsmuose vienu kitomis pasireiškiančią vadinamąją silpnąją sąveiką). Tačiau dėl techninių nesklaidumų eksperimentai vėlavo. Todėl žinia, kad tai padarė europiečiai, buvo skaudus smūgis, lyg nepratusios pralaimėti JAV krepšinio rinktinės nesėkmė. Kai 1983 m. pradžioje buvo paskelbta apie elektringų masyvių bozonų W^+ ir W^- , o po keturių mėnesių – dar ir neutralaus bozono Z^0 atradimą CERN'e, *New York Times* informaciją reziumavo maždaug tokiu pavadinimu: *Europa – 3, JAV – net be Z* (Z, arba Zero – nulis). Rekordiška greitai, jau kitais metais, atradimo darbų vadovai Karlas Rubija (Carlo Rubbia) ir S. van der Meras buvo apdovanoti Nobelio premija.

Šis atradimas sukėlė blaškymąsi JAV didelės energijos greitintuvų kūrimo programoje. Jis baigėsi, įsikišus politikams ir konkurentams, visiškai rekordinės 2×20 TeV energijos protonų superlaidaus superkolaiderio iš pradžių skubinto kūrimo nutraukimu. Teksaso dykumoje liko pusiau iškastas jo tunelis. Tai paskatino iš esmės keisti JAV bendradarbiavimo su CERN'u pobūdį: atsakyti išankstinės pranašumo nuostatos, pradėta mokytis lenktyniauti dirbant drauge. Dabar CERN'e amerikiečių dirba daugiau, nei europiečių JAV didelės energijos dalelių fizikos laboratorijose. Pradėjus statyti didįjį hadronų kolaideri (toliau – DHK), JAV su CERN'u 1999 m. pasirašė precedento neturėjusią sutartį. Ja pasižadėjo pateikti kolaideriui įrangos daugiau kaip už pusę milijardo dolerių.

Glaustai neįmanoma apibūdinti visa tai, kas svarbus CERN'e buvo daroma per pastaruosius 20 metų – nuo teorijos (net galimos fizikos už Standartinio modelio ribų) iki branduolio fizikos ir eksperimentinės egzotikos (1995 m. sukurti

antivandenilio atomai). Eksperimentai, 1989–2000 m. atlikti naudojant buvusį didįjį elektronų ir pozitronų kolaideri, įrodė, kad yra tik trys neutrino kartos – vienas kitu virstantys neutrinai. Preciziniai elektrinės-silpnosios ir stipriosios elektros sąveikų matavimai labai padidino pasitikėjimą dalelių fizikos Standartinio modelio teorija. Taip pat, jie padėjo įvertinti numatyto Higso bozono masės ribas (95 proc. patikimumu ji neturėtų būti didesnė nei 240 GeV), sutvirtino viltį jį atrasti.

Interneto gimtinė

Unikalių eksperimentinių įrenginių kūrimas, atliekamas tiek pačiame CERN'e, tiek jo užsakymus vykdančiose pramonės, darė didelę įtaką naujų technologijų ir technikos pažangai (radioelektronikos, naujų medžiagų, žemų temperatūrų ir pan., neminint su branduolio fizika susijusių technologijų). Kalbant apie CERN'o darbų reikšmę šiuo požiūriu, rečiau pabrėžiama, kad CERN'as yra ir interneto gimtinė. 1990 m. jo darbuotojai britų fizikas Timas Bernersas-Ly (Tim Berners-Lee) ir kompiuterių mokslininkas iš Belgijos Robertas Kailiau (Robert Cailiau) sukūrė būdą, kaip sujungti įvairiuose kompiuteriuose kaupiamą informaciją. CERN'e buvo sukurtas informacijos tarp kompiuterių perdavimo tinklas. Taip gimė būsimo internetas, pasaulinis kompiuterių ryšių tinklas, pradėjus taip keisti bendravimo galimybes, kad pasaulis jau niekada nebus toks, koks buvo iki tol. Nors su greitintuvais susijusi fizika yra brangus mokslas, nesunku apskaičiuoti, kad šio CERN'o „šalutinio produkto“, pasklidusio visame pasaulyje, nauda jau dabar yra daug kartų didesnė už visų valstybių visų laikų investicijas į didelių energijų fiziką.

Didysis hadronų kolaideris

Nuo 2000 m. CERN'o lėšos telkiamos didžiajam hadronų kolaideriui. Siekiant jį atpiginti, kolaideris statomas tame pačiame tunelyje, kuriame anksčiau buvo elektronų ir pozitronų kolaideris. Todėl daugelis kitų tyrimų labai apriboti (prie jų bus grįžtama kolaideri užbaigus). DHK ir keturi detektoriai, būsimieji ten, kur susikirs 7 TeV protonų pluoštai, yra didelis iššūkis mokslininkams ir inžinieriams. Didžiuliu mastu viename milžiniškame įrenginyje bus panaudotos naujos technologijų galimybės. Kolaideryje precizinio tikslumo 27 km ilgio apskritomis trajektorijomis protonus vers skripti magnetinis laukas, kurį sukurs 6000 pagal trajektoriją išdėstyti superlaidžių magnetų, skystu heliu atšaldomų iki 1,9 Kelvino (–271,2 Celsijaus) temperatūros. Jie patikimai valdys milžiniško stiprumo elektros srovę. Milžiniški unikalūs įrenginiai, pavadinti detektoriais, sukurti panaudojus ir tokias medžiagas, technologijas ir didelės energijos dalelių jutiklius, kokių prieš 10 metų, kai detektoriai buvo pradėti projektuoti, dar nebuvo.

Detektoriai planuojamuose eksperimentuose yra ypač svarbūs. Keturi detektoriai yra įrenginiai, skirti užregistruoti visą 7 TeV dalelių susidūrimo „katastrofos“ vaizdą, gauti tarsi jos nuotrauką, pamatyti dėl susidūrimo atsiradusių naujų dalelių trajektorijas, išmatuoti jų energiją, nustatyti, kokios tai dalelės. Jie susideda iš daugelio tūkstančių įvairių jutiklių

(subdetektorių) sluoksnių, supančių priešinių pluoštų susikirtimo vietą. Detektorių dydis taip pat išpūdingas. Du bendros paskirties detektoriai, kuriais bus ieškoma ir Higso bozonų, sveria 7000 ir 12500 tonų. Masyviausiojo sudėtinė dalis yra ir didžiausias pasaulyje geležinis magnetas, skirtas išoriniame jutiklių sluoksnyje sukurti magnetinį lauką, iškreipiantį skvarbiausių detektorius jame registruojamų dalelių – miuonų – trajektorijas. Šiame detektoriuje vien gama fotonų energijai matuoti bus naudojama 75000 švino volframoto kristalų (beje, juos – po 1200 per mėnesį – gamina ir tiekia viena Rusijos buvusi karinės pramonės įmonė). Kuriant kiekvieną šių detektorių, dalyvavo daugiau nei 2000 mokslininkų ir inžinierių kolektyvai iš 150 įstaigų, 35 valstybių. Tarp jų yra ir Lietuvos fizikų.

Kiti du detektoriai yra labiau specializuotos paskirties. Trečiojo paskirtis bus tirti nukrypimus nuo sąveikų veidrodinės simetrijos – reiškinį, kuris, manoma, turėtų atskleisti, kodėl Visata yra iš medžiagos, o ne iš antimedžiagos. Ketvirtuoju detektoriaus paskirtis, be protonų sąveikos su protonais tyrimų, bus tirti naują materijos būvį – kvarkų ir gliuonų plazmą, kuri turėtų būti sukurta susiduriant priešinių pluoštų švino branduoliams.

Duomenys, gauti DHK detektoriais, gali iš esmės pakeisti mūsų supratimą apie gamtos sąveikas.

Kai kolaideris veiks, informacijai tik iš vieno detektoriaus apdoroti reikės per sekundę atlikti keletą trilijonų matematinių veiksmų. Tam reikėtų, net atsižvelgus į kompiuterių tobulėjimą, keleto tūkstančių kartu veikiančių modernių personalinių kompiuterių. Neskaitant to, kas dar bus reikalinga informacijai kaupti, tvarkyti ir kolaideriui valdyti. Todėl CERN'ui vien jo kompiuterių pajėgumų neužteks. Susiduriama su dar vienu iššūkiu – sukurti eksperimentų su DHK poreikius tenkinantį įvairiose planetose esančių kompiuterių tinklo valdymą. Tam tikslui įgyvendinamas projektas sujungti šimtų CERN'o tyrimuose su DHK dalyvausiančių institucijų skaičiavimo pajėgumus į pasaulinį skaičiavimo tinklą. Į šią programą įsitraukia ir Lietuvos mokslo organizacijos.

CERN'as suartina tautas

CERN'as yra ypatinga tyrimų organizacija. Visų laikų CERN'o vadovų nuomone, visuomeninės jo naudos negalima vertinti tik poveikiu technologijoms, ekonomikai ir net mokslui. Vienas jo steigimo tikslų buvo suartinti tautas. Dažnai sakoma, kad CERN'as padėjo sutelkti Europą po Antrojo pasaulinio karo ir Vakarų su Rytai po Šaltojo karo. Jame galima pamatyti kartu dirbančius indus ir pakistaniečius, studentus iš arabų šalių su mokslininkais iš Izraelio. Jau tai, kas CERN'o dėka pasiekta vien gerinant įvairių tautų tarpusavio supratimą, patiesina jam išleidžiamas lėšas.

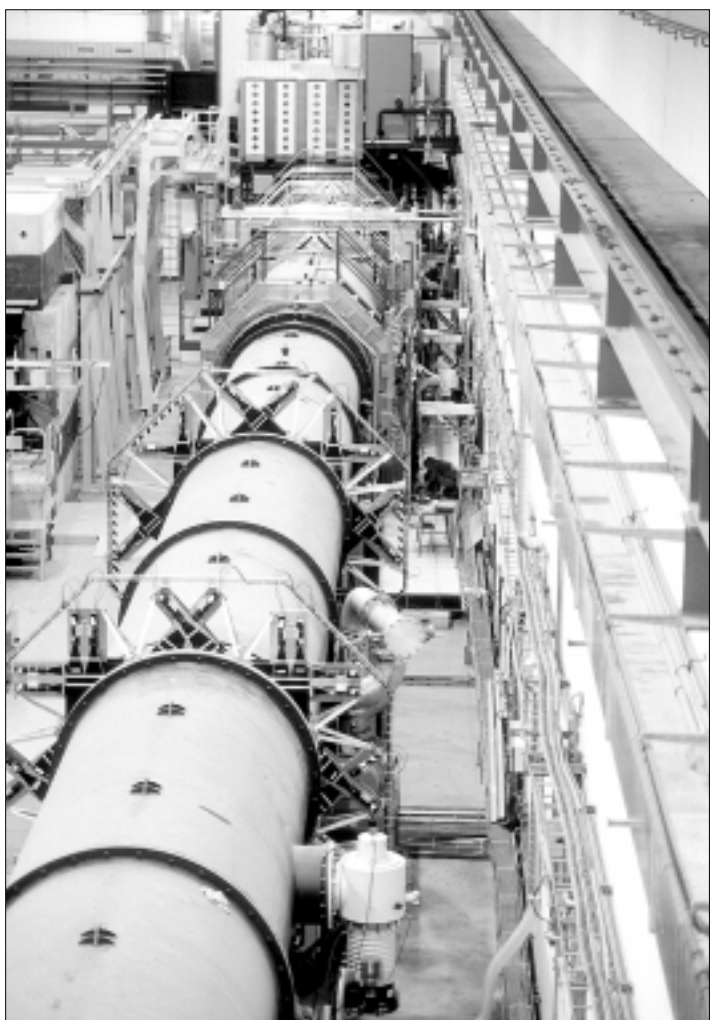
Dabar CERN'o narės yra 20 valstybių. Kartu su narėmis steigėjomis, be išstojusios Jugoslavijos, tai Austrija, Ispanija, Portugalija, Suomija, Lenkija, Vengrija, Slovakija, Čekija ir Bulgarija. Indija, Izraelis, Japonija, JAV, Rusijos Federacija ir Turkija turi stebėtojos statusą. Daugelio kitų valstybių mokslininkai dalyvauja CERN'o darbuose pagal įvairias sutartis. Valstybinio lygio bendradarbiavimo sutartis šių metų spalį pasirašyta ir su Lietuva.

Iš pasaulyje esančių maždaug 13000 elementariųjų dalelių tyrinėtojų maždaug pusė kaip nors dalyvauja CERN'e atliekamuose eksperimentuose. Daugiausia jų yra iš valstybių narių (apie puspenkto tūkstančio), taip pat daug iš Rusijos (apie 750), JAV (beveik 600), Japonijos (apie 100).

Lyderiavimo perspektyva

Pradėjus 2007 m. veikti didžiajam hadronų kolaideriui, CERN'as savo galimybėmis didelės energijos dalelių fizikoje bus nepalenkiamas mažiausiai 10–15 metų. Vargiai per tiek laiką kur nors pasaulyje galėtų atsirasti jį pralenkiantys greitintuvų kompleksai. Nors ateities po DHK planavimas yra vienas svarbiausių CERN'o prioritetų, tačiau tolesni planai priklausys nuo būsimų eksperimentų rezultatų.

Prof. habil. dr.
Kęstutis Makariūnas

Greitintuvo atkarpa; matyti vamzdžiai, kuriais skrieja greitintamos dalelės; tolumoje – detektorius

Pabaiga, pradžia Nr. 19

Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos valdybos pirmininkas Regimantas PILKAUSKAS dėsto savo požiūrį į aktualius mūsų miestų raidos klausimus.

Ar konkursus laimi estetiškiausios sodybos

Parodų „Miestas“ ir „Green Deco“ metu „Litexpo“ rūmuose premijos buvo įteiktos gražiausių sodybų savininkams. Kadangi tai tiesioginė kraštovaizdžio architekto interesų sritis, tai kaip Jūs vertinate gražiausių Lietuvos sodybų konkursus?

Parodoje veikė didelė gražiausių Lietuvos sodybų spalvotų nuotraukų ekspozicija, parengta žurnalo *Sodo kraitė* pastangomis. Man sunkoka apie jas kalbėti, nes nedaugelį iš tų sodybų esu aplankęs. Juo labiau, kad sodybų planai parodoje nepateikti. Tik būdamas pačioje sodyboje gali pajauti erdvių santykius, pavienių elementų proporcijas.

Vis tikėjau, kada nors pakliūti į vertinimo komisiją, kaip Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos atstovas. Pernai net ir aplinkos ministro pakvietimą buvau gavęs, tačiau į komisiją nepatekau, nes buvo labai daug norinčiųjų. Tad man ministerijos automobilyje lankant sodybas vietos pritrūko.

Mano meninis pojūtis susiformavo dar senelio viensėdyje netoli Kupiškio, sukurtame po 1922 m. Lietuvoje vykdytos žemės reformos. Tai buvo sodyba be papuošimų, išskyrus gal gėlių darželį prie gyvenamojo namo. Tuomet ūkininkai so-

Žvilgsnis į Vilniaus senamiestį

Apie mūsų miestus – kraštovaizdžio architekto žvilgsniu (2)

Pastovumo ir laikinumo sąsaja: rudeniniai Vilniaus lapai ir senamiestio architektūra

dindami medžius ne gražino sodybas, bet pritaikydavo erdves gyventi.

Malonu, kad vienoje kitoje parodos nuotraukoje priešais gyvenamąjį namą galima pamatyti gražių vejų. Tačiau vis dėlto vyrauja tujų rikiuotės, dygiųjų sidabrinių eglėlių akcentai, gyvatvorės visur nugenėtos, gražios gėlės ant kiekvieno kampo, net vežėčios ir rogės prikrautos gėlių. Tai neatitinka mano sodybos prasmės supratimo, ir todėl, manau, išmintingai pasielgė ministerijos skyriaus vedėjas, nesuradęs man vietos automobilyje. Savo pastabomis galėjau tik sutrikdyti ramų komisijos darbą.

Kraštovaizdžio architektas – atskira profesija

Reikia manyti, kad vietos automobilyje nepristigo bent jau kitiems kvalifikuotiems vertintojams. Kur šiuo metu šalyje rengiami kraštovaizdžio architektai?

Dabar jau niekur neberengiami. 1972 m. Vilniaus dailės akademijoje (tuomet vadinosi institutu), tuometiniam aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministrui prof. Henrikui Zabuliui parėmus, grupę architektų buvo pradėta specializuoti kraštovaizdžio architektūros srityje. Iki 1995 m. Institute tą specializaciją baigė daugiau kaip 60 dailininkų-kraštovaizdžio architektų, iš kurių beveik pusė dabar projektuoja želdynus.

Architektūros katedra dabar jau nesiima šios sunkios pareigos, nes vyresniems pasitraukus, neturi pakankamai tam darbui parengtų dėstytojų.

Atsinaujina želdininkystės specialistų rengimas buvusiuose technikuose, dabartinėse kolegijose. Galbūt jos pajėgios rengti želdynų prižiūrėtojus ir įvairių projektų vykdytojus.

Kraštovaizdžio architektus Lie-

tuvoje pavaduoja kitų profesijų atstovai, tačiau darbų kokybė ne visada pakankama. Labai retai tenka sukurti architektų arba miškininkų, kurie prisipažįsta, kad želdynus jiems projektuoti sunku, trūksta specialių žinių. Dauguma imasi darbo ir neabejoja savo kompetencija. Tačiau architektai, projektuodami parkus ir skverus, padaugina dirbtinių elementų. Jų projektuose vyrauja grįsti paviršiai, dažni vandens baseinai su fontanais, laiptai, atraminės sienelės, o medžiams ir krūmams paliekamos nedidelės erdmės ar žemės ruožai. Miškininkai bei botanikai dažnai pernelyg žavisi augalų įvairove, keistų spalvų bei pavidalų augalais. Jie daugiausiai galvoja kokias augalų rūšis sodinti ir daug rečiau – kaip juos išdėstyti erdvėje. Statybinės medžiagos daro įtaką architektūrai, tačiau nesukuria jos. Įvairiais, kad ir gražiausiais augalais apsodintas plotas nebūtinai tampa prasmingu kraštovaizdžio architektūros kūrinium. Kraštovaizdžio architektų pareiga yra suderinti, viena vertus, žmonių poreikius ir, antra vertus, gamtos sąlygas, želdinius, statybos medžiagas bei konstrukcijas.

Svarbu suprasti ir pripažinti, kad kraštovaizdžio architektūra yra atskira ant gamtos mokslų pamato išaugusi mokslo ir meno sritis, o ne architektūros šaka. Šiandien iškilo būtinybė rengti kraštovaizdžio architektus – projektuotojus ir želdininkus-administratorius, projektų vykdytojus, želdynų prižiūrėtojus. Reikėtų papildyti Lietuvos aukštojo mokslo studijų sričių ir krypčių sąrašą: kraštovaizdžio architektams teikti ne tik profesinę kvalifikaciją, bet ir kvalifikacinį laipsnį. Greta miškininkystės reikėtų įkurti ir želdininkystės studijų kryptį, kuri leistų įgyti želdininko profesinę kvalifikaciją baigus universitetines, taip pat ne

universitetines studijas. Tada bus galima universitetuose steigti kraštovaizdžio architektūros katedras, o dėstytojus ir studentus papildomai ugdyti JAV, Vokietijos ar kitų valstybių universitetuose.

Grįžo „Anykščių šilelio“ laikai

Sovietmečiu Lietuvos kraštovaizdžio architektai buvo pasiekę nemenkų laimėjimų. Jų triūsas buvo pastebimas ir vertinamas visoje Sovietų Sąjungoje. Ko gero, Lietuva pirmoji visoje tuometinėje šalyje pradėjo kurti kraštovaizdžio regyklas, kraštovaizdžio objektai buvo vertinami estetikos balais. Gal klystu, bet man atrodo, kad tada visi jautėme lyg ir asmeninę atsakomybę už savo krašto senąjį istorinį ir kultūrinį paveldą, naujai dygstančius statinius ir kraštovaizdį. Kaip dabar žmogus gali jausti bent menkiausią atsakomybę už savo kraštą, jei nuėjus prie ežero yra neprašytas svečias, nes randa užrašą „Privati valda“. Privatizuotos, o iš tikrųjų iš visuomenės pagrobtos gražiausios ežerų pakrantės. Beato-dairiškai kertami gražiausi miškai, nes grįžo A. Baranausko apvertti „Anykščių šilelio“ laikai.

Labai sunku lyginti dvi skirtingas visuomenės būsenas: okupacijos sukaustyta gyvenimą ir laisvos valstybės spontanišką kūrimąsi.

Sovietmečiu buvo gražių pastangų, neblogų darbų. Atsilikusiu kraštų bendrijoje nesunku buvo ir pirmuoti. Lietuvos, Latvijos ir Estijos kraštovaizdžio architektų projektai Maskvos parodose buvo pripažįstami, apdovanojami. Tačiau visai Sovietų Sąjungai buvo būdinga, kad iš tų projektų tik nedaugelis buvo įgyvendinami. Net ir toks pripažintas kraštovaizdžio architektas Alfonsas Kiškis džiaugdavosi, jei iš jo projektų buvo vykdomas bent kas

Naujosios architektūros siluetai dešiniajame Vilniaus krante

kelintas. Šiandien Lietuvoje projektai neberekalingi. Dažnai jie pradami vykdyti net iki galo jų neužbaigus.

Sovietmečiu turėjome pastovias darbo vietas ir planinius, bet ne visada reikalingus darbus. Šiandien turime darbo, arba jo neturime. Jei turime, tai jis užsakovui reikalingas.

Matome daug negerovių, todėl kad gyvename turto persidalinimo laikotarpiu. Kraštovaizdžio architektai rūpinasi žeme, siekia jos geriausio panaudojimo. Tačiau žemė yra turtas, kurio vertę nebloggeria supranta ir verslininkai. Iš čia kyla visos negerovės, nesusipratimai. 1990 m. Atkuriamasis Seimas tik kelių balsų persvara nusprendė imtis grąžinti žmonėms iki 1940 m. birželio 15 d. turėtą nuosavybę, ir žemę. Nuo pat 1990 m. kovo 11 d. Seime ir greta jo vyksta varžybos dėl žemės. Per 15 metų nesugebėta iki galo sugrąžinti žemės jos paveldėtojams. Įstatymai tokie, kad viršenybė teikiama valdininko malonei. Mažiausiai apsaugoti visuomenės interesai, todėl visur akivaizdžiai dominuoja privataus intereso.

1938 m. liepos 5 d. Lietuvoje bu-

vo išleistas labai pažangus Miestų žemėms tvarkyti įstatymas, kuris aprėžė nuosavybės teisę, jei to reikalavo viešasis reikalas. Jei atkūrus nepriklausomybę būtų veikęs šis įstatymas, galima manyti, kad būtų apsaugoti ne tik senieji miesto parkai ir skverai, bet ir rezervuotos vietos naujiems viešojo naudojimo miestų želdynams. Deja, nuo 1990 m. Lietuva dar neturėjo tokios valdžios, kuri būtų priėmusi visuomenės interesus ginantį miesto žemės įstatymą.

Žalumos miestai

Mūsų miestai – tai ne vien „ant kalno mūrai“, bet ir glaudi sąsaja su gamta, su istoriniu paveldu, kaip kad Jūs sakote – su tam tikra teritorija, kurią suvokiame kaip vertybę. Tačiau šiandien apie tokias sąsajas, harmoniją su gamta jau lyg ir netenka kalbėti. Net ir mūsų sostinė Vilnius, kuris šiuo požiūriu turėtų būti pavyzdinis miestas, pasirengęs augti į aukštį ir plotį, ne integruodamas visa, ką iki šiol per amžius išsiugdė geriausio, bet pamindamas ligšiolines savo išskirtines vertybes. Ar nemanote, kad spartus sostinės augimas, kad ir kiek žavėtų tariamo modernumo apologetus,

tai pirmiausia agresyvus asfalto, betono, metalo ir stiklo veržimasis į jautrią gamtinę bei istorinę erdvę?

Jei man kaip kraštovaizdžio architektui tenka susidurti su miesto planavimu (urbanistikos srityje veikiame kaip vieni iš šio proceso dalyvių), pirmiausia pradedu nuo vietos pasirinkimo statybai. Sudarau planą: tinka statyboms, iš dalies tinka, netinka. Pirmiausia statyboms netinka žemesniosios upių slėnių terasos. Pirma ir antra terasos visiškai netinkamos, nes užliejamos, o iš dalies gali tikti trečioji terasa. Statyboms taip pat netinka statūs ir skardingi šlaitai, o statoki tinka tik iš dalies. Jei šiuos plotus paskirtume želdynams ir dar truputį pridurtume statyboms tinkamų žemės plotų poilsio, sporto objektų statybai, Lietuvos miestai būtų žalumos miestais. Naujoji Europos aikštė Vilniuje su aukštais pastatais įsikūrė statybai labai tinkamoje vietoje. Aukštesniosios žvyringos Neries slėnio terasos puikiai tinka statyboms, o bokštai pakankamai nutolę nuo Vilniaus senamiesčio ir jo neužgožia. Šioje vietoje upės slėnis labai platus, todėl ir aukšti pastatai nesutrikdys natūralaus slėnio vėdinimosi. Tačiau parodoje matėme ir

Vilniaus centro plėtotės maketą. Ten daugiaaukščiai nusidriekia toli į šiaurę. Aukšti pastatai yra svarbūs orientyrai, bet kai jų daug, jie praranda šią svarbiausią reikšmę.

Didelė klaida yra stambių ir aukštų pastatų statyba Neries pakrantėse ties Pedagoginiu universitetu bei slėnio pašlaitėse Žvėryne ir Antakalnyje. Šiose vietose pablogės natūralus slėnio vėdinimasis, kaupsis dūmais užterštas oras. Aukšti pastatai užgožė ir dar labiau užgoš Neries slėnio šlaitus. Prarandame patrauklų miesto vaizdą, kuriame gamtos elementai vaidina labai svarbų vaidmenį.

Šiuo požiūriu labai nukentėjo ir Kauno naujamiestis. Prieš pat 1990 m.

buvo pradėti statyti bent trys milžiniški gelžbetoniniai viešbučiai. Du iš jų iki šiol nebaigti. Nepaisant šios klaidos, kuriami nauji Nemuno slėnio miesto centre užstatymo stambiais pastatais projektai. Paskutinė Kaunui iškilusi grėsmė – dešimties aukštų pastatas Kęstučio ir I. Kanto gatvių kampe greta Miesto sodo ir XVI a. miesto gyvenbinės sienos su bokštu.

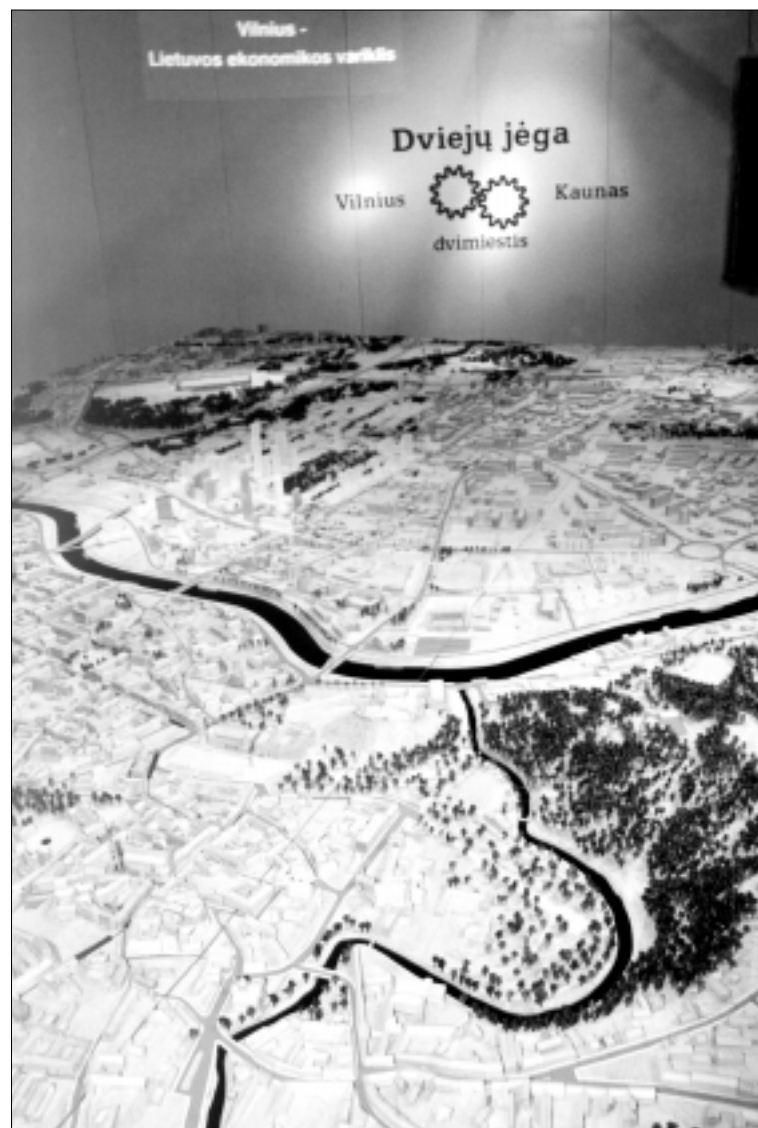
Šiandien dar nesugebame savo miestų statyti darnoje su Gamta, o pastaroji nuolatos primena apie savo galybę. Turiu galvoje upių ir upelių pakrantes, kurios netinka statyboms. Vilniuje yra ryškių pavyzdžių, kurie rodo, kaip upės potvynių vanduo paplauna pamatus ir ardo statinius. XIX a. kairiajame Neries krante priešais Žvėryną, Zakrete (dabartiniame Vingio parke) dar stovėjo Jėzuitų rūmai. Dabar jų vietoje mėtosi tik pamatų akmenys. Aprašoma, kaip rūmai buvo apleisti, sugriuvo, o jų plytos miestiečių išgrobstytos. Niekur neteko skaityti, kodėl rūmai sugriuvo. Ar nebus čia kalta Neris ir jos pavasariniai potvyniai, kurie paplovė pamatus ir suskaldė rūmų sienas.

Kitas pavyzdys. Per Vilniaus senamiestį teka Vingrė, kurios niekas nemato, nes jos vaga yra po gatvėmis ir pastatais. Vaikščiodami Liejyklos – L. Stuokos-Gucevičiaus gatvėmis, pamatysime daug suskeldėjusiomis sienomis negyvenamų namų. Jų remontas labai sudėtingas, nes šių pastatų pamatus nuolat paplauna po žeme tekantys Vingrės vandenys. Be abejo, restauratoriai visus pastatus pasiryžę sutvirtinti, atstatyti ir išsaugoti. O aš, eidamas palei šiuos namus-vauduoklius, svajoju, kad ateis laikai, kai viduramžių statytojų klaidos bus ištaisytos. Pastatai Vingrės krantuose bus nugriauti, labai vandeningas upelis atidengtas ir Senamiestyje žmonės galės pasivaikščioti medžiais apaugusio upelio pakrantėse.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Naujasis „Novotel“ viešbutis atrodo agresyviai greta tradicinės Gedimino prospekto architektūros

Ateities projektuose Vilnius ir Kaunas turėtų tapti dvimiestis

SALOMĖJA NĖRIS:

GYVENIMO IR KŪRYBOS VINGIAIS (I)

Atkelta iš 1 p.

patrinko Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne.

Vis labiau ryškėjo, darėsi išraiškingesnis ir turtingesnis poetės vidiųjų išgyvenimų pasaulis. V. Alekna patirdavo tikrą atradimo džiaugsmą, kai pavykdavo poetės lyrinis išgyvenimas, atsispindinčius jos eilėse, susieti su konkrečiais jos biografijos faktais, gyvenimo įvykiais. Skleidėsi labai jautrus ir trapus, lengvai pažeidžiamas poetės vidinis pasaulis.

Vis dėlto sumanytos knygos tuo metu V. Alekna taip ir nepavyko parašyti, nes prof. Vladas Žukas jam pasiūlė imtis visai kito sumanymo – Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraščio. Lietuvių literatūroje tokio žanro kūrinio dar nebuvo. V. Alekna ryžosi rašyti, tikriausiai nenuėjusdamas, koks pragariškas darbas jo laukia. Tiesa, prie sunkumų jau buvo pratęs, nes savo gyvenimišką patirtį buvo praturtinęs Vorkutos lageryje, į kurį pateko, aišku, ne savo noru. Sugrįžti pavyko tik 1957 metais.

Nuo ko pradėjo V. Alekna? Nuo pažinties su panašaus žanro literatūriniais metraščiais, kurie buvo skirti M. Gorkio, M. Lermontovo, F. Šilerio, A. Mickevičiaus gyvenimui ir kūrybai. Paaiškėjo, kad rusų didiesiems skirtus metraščius sudarinėjo keli ar net keliolika tyrinėtojų. A. Mickevičiaus 8 tomų metraščio kiekvieną tomą sudarinėjo vis kita tyrinėtojų grupė. Tik F. Šilerio metraščių buvo sudaręs vienas žmogus. Žodžiu, V. Alekna galėjo nulinkti rankas, visi jį būtų supratus, ir vargu ar kas būtų drįsęs jį smerkti už realų žvilgsnį į tokio darbo sudėtingumą.

V. Alekna tikriausiai pasielgė labai neatsargiai, ėmėsis darbo, kuris viršija žmogaus galias, nors kas pasakys, kur tų galių riba. Peržiūrėjo visą periodinę ir neperiodinę 1919–1945 m. Lietuvos spaudą, taip pat lietuvišką spaudą, pasirodžiusią okupuotame Vilniuje, Latvijoje, Rusijoje, JAV, Pietų Amerikoje ir kitose ša-

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas Viktoras Alekna savo darbo kambaryje

lyse. Nepamiršo baltarusių, latvių, estų, lenkų, čekų, vokiečių, anglų, prancūzų, net italų ir esperanto kalba parašytų spaudinių, rinkdamas po kruopelytę kiekvieną žinią apie lietuvių poetę. Išvaikščiojo visus Lietuvos archyvus ir didžiulias bibliotekas, kur tik galėjo tikėtis aptikti naujos informacijos apie poetę.

1988 m. metraščio rankraštis gulė ant redaktorių stalo. Ant Sąjūdžio bangos Lietuva kilo į naują gyvenimą, gyveno aksominės revoliucijos ir pirmųjų atkurtos Nepriklausomos valstybės sunkumų metą – ne poetų gyvenimo metraščiai rūpėjo. Tik 1995 m. pasirodė Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraščio dvi tomos – pirmą ir antrą. Antroje išėjo 1997 metais.

Kalendorine seka metraštyje pateikti tikri poetės gyvenimo įvykiai, kūrybos raida, amžininkų, draugų ir jos kūrybos vertintojų pareikštos mintys, laiškų ar straipsnių citatos. Visa poetės gyvenimo ir kūrybos pilnatvė.

Pilnaties metas

Savo kūrybinio gyvenimo pilnatvės metus gyvena ir V. Alekna. Nors jam jau 89-eri, bet jį dažnai, jeigu tik leidžia sveikata, galima išvysti Rašytojų sąjungos klubo, Lietuvos mokslų akademijos salėje ar Vilniaus Rotušėje vykstančiuose renginiuose. Ne tik dalyvauja, bet dažnai prašo žodžio, turi ką pasakyti. Tai, kas daugeliui mūsų yra būtasis laikas, V. Alekna tere besitęsianti dabartis, atėjusi iš tarpukario, bet vis dar gyva.

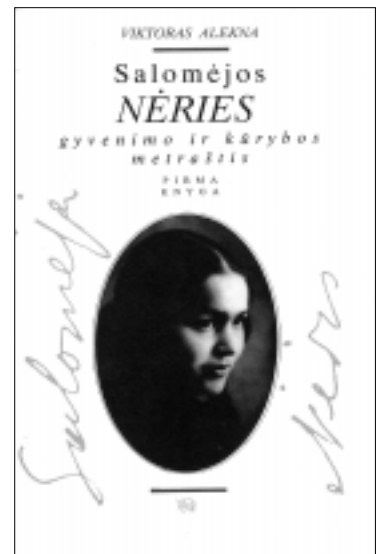
Šis žmogus pasižymi labai tvirtomis gyvenimo nuostatomis, moraliniais kriterijais, bet kas nuostabiausia – sugeba būti stebėtinai tolerantiškas kitų nuomonei, netgi poelgiams ir klaidoms. Kitaip sakant, krislas kito akyje jam niekada nevirsta rąstu, bet neprivertčia atsakyti ir savo principų, kuriuos jis yra patikrinęs įvairiomis gyvenimo aplinkybėmis. Toli gra-

žu ne visada palankiomis.

Tai galėtų būti atskiro pašnekesio tema, nors imantis tokios prieštaringos temos kaip Salomėjos Nėries gyvenimas ir kūryba, tiesiog būtina žodį kitą tarti ir apie pašnekovą. Susimąstyti privertė per Lietuvos radiją Salomėjai Nėriai skirtoje laidoje pasakyti žodžiai. Tarp kitų poetės gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojų viena dažniausiai tariamą buvo V. Alekno pavardė. Išstarti ir tokie žodžiai: jeigu V. Alekno likimas būtų susiklostęs sėkmingiau, šiandien mes turėtume dar vieną Vytauto Kubiliaus ar Viktorijos Daujotytės lygmenų literatūrologą, literatūros istoriką, gilų tyrinėtoją.

Neturėtume nusiminti, kad V. Alekna nepakartotojo likimo deivės kitiems lemtos kelio. Jo paties eitis gyvenimo kelias, nors buvo ir labai sunkus, bet užtat savas, tikras, kupinas daugybės laimingų susitikimų, pažinčių bei gilių išgyvenimų. Svarbiausia, kad V. Alekna iš rankų nepaleidžia plunksnos, turi ką pasakyti ir jaučia didelį norą tai daryti, ypač jei jaučia, kad čia ne viskas taip, kaip derėtų, turėtų būti. Jis tebegyvena didžiuliu gyvenimo geismu, skuba pasakyti, kas dar nepasakyta, nespėta, nes jaučia, kad gyvenimas jį apdovanojo daugiau, nei kad jis spėjo atiduoti žmonėms. Šiuo atveju gal šiek tiek klysta, nes nuveikęs yra labai daug, spėjo išspausdinti 15 knygų, bet jam vis per maža ir dabar rašo dar vieną. Antakalnio šilų oras jam teikia jėgų ir įkvėpimo. Gyvena su žmona tremtinių name Svajonių gatvėje, bet svajonėms daug laiko negali skirti, nes reikia dirbti, spėti padaryti tai, ko niekas kitas nepadarys.

Ar visas Salomėjos Nėries gyvenimas aprėptas? Pats metraščio autorius taip nemano. Jam nepavyko padirbėti Maskvos archyvuose, tikriausiai daug naudingos medžiagos dar pavyktų rasti Lenkijoje, JAV, Kanadoje, gal ir kai kuriose kitose šalyse.

Taigi apie Salomėją Nėrį, kurios 100-ąsias gimimo metines šiemet lapkritį minime, kalbamės su poetės gyvenimo ir kūrybos žinovu Lietuvos rašytojų sąjungos ir Lietuvos žurnalistų draugijos nariu, Stasio Lozoraičio premijos laureatu rašytoju, poetu, publicistu Viktoru ALEKNA.

Kaip dainuodavo Salomėja

Gerbiamas rašytojau, kokia būtų lietuvių literatūra be Salomėjos Nėries?

Būtų nepilna. Trūktų lyriko. Kito tikro lyriko poeto lietuvių literatūroje nėra.

O Maironis?

Maironis lyrikas, bet savo eilėraščiuose jis reiškė mintis, kurias išreikšti galėtų kiekvienas žmogus. Visiems graži tu mano, brangi Tėvyne. Arba kitame eilėraštyje: *Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę, / Kurioj nuo amžių tėvai gyvena.*

Šiose eilėse paties Maironio širdies žodžiai, kartu ir kiekvieno lietuvi.

Išėitų, kad Maironis išreikštų tautos balsą, o Salomėja – ne tautos?

O Salomėja kalba savo balsu. Jos lyrika – tai jos asmeniniai išgyvenimai.

Galima sutikti. Tačiau argi tauta nepradedą kalbėti poetės balsu?

Nelabai kalba. Arba labai mažai kalba.

Nejaugi? „Vilnele, bėk į Viliją“, arba „Diemedžiū žydėsiu“. Argi tai jau ne mūsų tautos simboliai, sąmonėje įsitvirtinę įvaizdžiai?

Žinote, dainuoti Salomėjos eilėmis mes pradėjome labai anksti. Mokiausi trečioje ar ketvirtoje Raseinių gimnazijos klasėje ir visi mokiniai dainavo Salomėjos Nėries eilėraščius *Piemenaitę, Jaunystę*. Ir aukštesnių, ir žemesnių klasių mokiniai, taip pat studentai.

Pagal kokią melodiją dainavo?

Kažkaip savaime išeidavo, pusiau liaudiška melodija.

Kiekvienas dainuotojas prisitaikydavo sau tinkamą melodiją?

Taip. Daug dainų Salomėjos Nėries žodžiais mes tada taip ir dainuodavome.

Įaugo į jaunimo sąmonę

Ar tai reiškia, kad Salomėjos Nėries poezija iškart įaugo į tautos sąmonę? Jei taip, tai paprieštarausite pats sau, nes tik ką sakėte, kad Maironis kalbėjo tautos balsu, o Salomėja Nėris – savo balsu.

Pirmiausia jos eilės įaugo į studentiško jaunimo sąmonę. Dar nebuvo 1927 m. išėjusio Salomėjos Nėries poezijos pirmojo rinkinio *Anksti rytą*, o studentai jau dainavo dainas jos eilėraščių žodžiais.

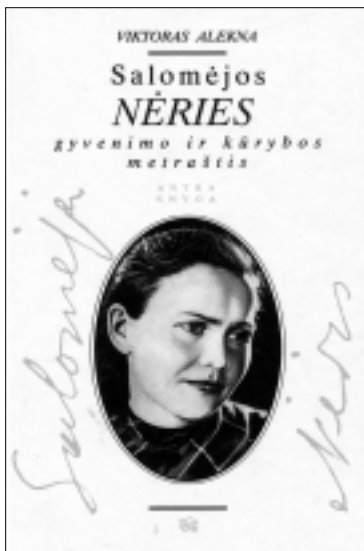
O gimnazistai uždainavo vėliau?

Uždainavo tada, kai išėjo jos poezijos rinkinys *Anksti rytą*. Rinkinys išėjo 3 tūkst. egzempliorių tiražu ir iškart buvo išplatintas Lietuvos gimnazijose.

Pasibaigus konferencijai diskutuoja VU doktorantė Viktorija Šeina, Viktoras Alekna bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja Gražina Kadžytė

Išplatintas ar išplito savaime?

Išplatintas. Rinkinį išleido *Ateities* žurnalas, kuris jį ir išsiuntinėjo savo ateitininkų kuopoms į gimnazijas. Ne kažin kiek tų gimnazijų Lietuvoje buvo – apie 50. Tad visai nesudėtinga buvo 1500 egz. išplatinti. Tais pačiais 1927 m. rudenio buvo išleistas antras leidimas. Taip pat buvo išsiuntinėta po gimnazijas ir ateitininkų kuopas.

Kas pasirašė SB inicialu

Kas ankstyvojoje Salomėjos Nėries lyrikoje geriausiai išreiškė ateitininkų siekius? Gal tos poezijos jaunatviškumas, o gal pakako to formalaus fakto, kad Salomėja Nėris, tuo metu Kauno universiteto Teologijos ir filosofijos fakulteto studentė, priklausė „Ateities“ organizacijai?

Pradėjusi mokytis 1919 m. Vilkaviškio gimnazijos IV klasėje, buvo išrinkta į ateitininkų kuopelės valdybą, leido moksleivių rankraštinių laikraštėlių *Ateities žiedai*. Salomėja Bačinskaitė, dar ne Nėris, nes šį pseudonimą savo kūryboje pasirinko vėliau, buvo paskirta to laikraštėlio redaktore. Išliko trys laikraštėlio numeriai, juose išspausdinti 8 jos eilėraščiai.

Kaip pasirašyti? Savo pavarde?

Septyni eilėraščiai pasirašyti Liudytės slapyvardžiu, o vienas – Jūratis. Pavarde niekada nėra pasirašiusi. Tiesa, *Tėvynės sargo* yra du eilėraščiai, pasirašyti inicialais SB.

Ar yra pagrindo teigti, kad tai gali būti Salomėjos Bačinskaitės eilėraščiai?

1935 m. Stasys Tijūnaitis, *Tėvynės sargo* redaktorius, rašė, kad Salomėja jam pasiuntusi į žurnalą eilėraščių, tai man ir kyla mintis, kad SB inicialais pasirašytasis eilėraščių gali priklausyti Salomėjos Nėries plunksnai.

Religingumu toli lenkė ateitininkus

Vis dėlto pamėginkime išsiaiškinti,

kiek ankstyvoji Salomėjos Nėries lyrika atitiko ateitininkų nuotaikas ir nuostatas?

Sakyčiau, kad Salomėja Nėris tuo metu buvo iš visų ateitininkų religingiausia. Baigusi gimnaziją, svajojo stoti į vienuolyną. Viena iš nedaugelio moksleivių, kuri rytais eidama į gimnaziją, pirmiausia užeidavo į bažnyčią. Pasimeldavo ir eidavo į pamokas. Taip darė visą laiką, kol mokėsi gimnazijoje. Taip elgėsi ir būdama studente, nors tas jos religingumas universitete po truputį buvo pradėjęs blėsti. Vis dėlto buvo ateitininke, per adventą sekmadieniais anksti keldavosi ir eidavo į bažnyčią ratarų.

Universitete mokėsi ir vienuolės, kurios vaikščiodavo su vienuolių apranga. Susipažino su vienuole Ona Zoštautaitė, susidraugavo ir jai pareiškė taip pat norinti stoti į vienuolyną. Zoštautaitė pasiūlė geriau pagalvoti, neskubėti. Praėjo keli mėnesiai, ir Salomėja labai įsimylėjo Joną Grinių. Vienuolyno jau atsisakė.

prie to ažuolo sėdėdavo ir klausydavosi kaip vakarais varpais skambina. Gėrėdavosi varpų garsais. Dvasinis susikaupimas jai buvo būdingas jau vaikystėje.

Pirmojo pasaulinio karo žaizdos

Ar tokia šviesi vaikystė, kur nei debesėlio, nei šešėlio?

Bačinskams užteko likimo išmėginimų. Salomėjai teko gyventi dar carinėje santvarkoje, išgyventi Pirmojo pasaulinio karo vokiečių okupaciją. Bačinskai okupaciją sunkiai ištvėrė, net turėjo išeiti iš namų. Du kartus į Kiršus buvo įsiveržę vokiečiai. Pirmą kartą 1914 m., nes Bačinskų sodyba buvo visai netoli tuometinės Rusijos sienos su Vokietija. Kai jie grįžo, rado smarkiai suniokotą sodybą.

Antrą kartą vokiečiai atėjo 1915 m. pavasarį, tad vėl teko palikti sodybą. Vyko mūšiai, ir grįžę Bačinskai pa-

Vaizduotė reikėjo pažadinti

Ar tiktų pasakyti: Aleksandra Puškiną išugdė, kaip poetą pažadino auklės Arinos Radionovnos pasakos ir pasakojimai, o Salomėją – senelis Mykolas Bačinskas?

Teisinga analogija. Jei jau prisiminėme A. Puškiną, tai priminkime ir tai, kad būdamas 15 metų jis jau skaitė carui savo eilėraščių. Salomėja Bačinskaitė 15 metų taip pat jau turėjo parašytų eilėraščių. Jau 14 metų ji buvo parašiusi eilėraščių.

Ir ankščiau dainuodavo dainėles, jei kas klausdavo, iš kur išmoko, atsakydavo pati sugalvojusi. Turėjo vaikystėje labai skardų balsą ir mėgdavo dainuoti.

Kas tos Bačinskų sodybos vietoje šiandien?

2 km į šiaurę nuo Alvito, kur ta sodyba buvo, tebėra išlikę du mūriniai tvartai ir gyvenamojo namo pamatai. Kaip sakiau, tas namas pastatytas

Ar buvo verta matematikos trejeto

Idomu, kad mokytojai sugebėjo pastebėti jos anksti pradėjusį skeistis poetinį talentą, net keturiolikmetę Salomėją mokytoja sugebėjo paskatinti klasišės draugijų aktyve. Mokėjo kartu pasiūlyti jos eilėmis, gal dar ir netobulomis. Bus poetė – tokia nuomonė jau sklandė apie keturiolikmetę.

Man atrodo, kad labiausiai ją mokėjo įvertinti Vilkaviškio *Žiburio* gimnazijos direktorius Stepas Vaitkevičius. Kiti mokytojai dažnai keitėsi, metus pabūdavo ir išeidavo. Per penkerius metus pasikeitė bent trys lietuvių kalbos mokytojai. Pastovių gerų mokytojų nebuvo. Vienintelis S. Vaitkevičius ir buvo tikras specialistas matematikos mokytojas, dar caro laikais aukštąjį mokslą baigęs Varšuvoje.

Tačiau būtent matematika Salomėjai labiausiai nesisekė, buvo jos nemėgstamiausias dalykas. Taigi ne viskas nuo mokytojo priklauso.

S. Vaitkevičius Salomėjai buvo labai palankus. Matydamas, kad matematika jai nesiseka, sakydavo: *Tiek to, matematikos gyvenime jai nereiks.* Per abiturso egzaminą parašė tris, nors Salomėja nieko gero nebuvo pasakiusi.

Aštuntos klasės lietuvių kalbos ir logikos mokytojas buvo kun. Juozas Juraitis, tai jis direktoriui net pastabą davė: *Kodėl Jūs daug geresniems mokiniams rašote trejetus iš matematikos, o Salomėjai Bačinskaitėi, taip prastai atsakiusiai, rašote tą patį trejetą?* Tada direktorius ir pasakė, kad Salomėjai Bačinskaitėi matematikos nereikės, o tas ir anas mokyns turės stoti į mokslus, kur jiems reikės matematikos. Mat ten mokėsi ir S. Vaitkevičiaus giminais, kuris vis trejetus iš matematikos gaudavo. Iš tikrųjų vėliau įstojo studijuoti technikos mokslų, tad matematikos tikrai prireikė.

Jums daug gyvenimo metų teko dirbti mokytoju, tad kaip įvertintumėte S. Vaitkevičiaus lyg ir neobjektyvumą vertinant mokinius. Kita vertus, jis individualiai, matyt, priedavo prie kiekvieno mokinio, o tai jau vertintina savybė.

Turiu pasakyti, kad man mokytojaujant su tokiais kūrybingais vaikais neteko susitikti. Pagaliau aukštesnėse klasėse dėščiau labai nedaug, daugiausia mokiau žemesnių klasių mokinius kaimo mokyklose. Tuos talentus dar sunku būdavo įžvelgti. Dabar grįžtu prie užduoto klausimo. Man atrodo, kad mokytojas turi atsižvelgti į kiekvieną konkretų mokinį. Tad gimnazijos direktorių Stepą Vaitkevičių suprantu ir visiškai pateisinu, kad jis tą nelemtą trejetą Salomėjai Bačinskaitėi vis dėlto parašė. Teisingai pasielgė.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Konferencijos dalyviai Lietuvos MA seminarų salėje klauso Viktoro Alekno pastabų

Iš kur toks karštas Salomėjos religingumas? Juk taip pavadindami, ko gero, neperdėtume. Gal nepasitenkinimas gyvenimo tikrove, iš kurios gelbėtis geriausia atrodė sukant religinio gyvenimo keliu?

Salomėjos motina Uršulė Bačinskienė buvo labai religinga ir visus vaikus auklėjo religingumo dvasia. Iki Alvito bažnyčios buvo tik du kilometrai, tad su motina dažnai eidavo visi vaikai. Salomėja iš vaikystės įpratė melstis.

Dar toks gražus vaikystės prisiminimas apie kurį ji rašė savo dienoraštyje. Kai buvo kokių devynerių dešimties metų, už sodybos nueidavo prie didelio ažuolo, nuo kurio buvo gerai matyti Alvito miestelio vaizdas su bažnyčia. Saulėlydžiais ten

matė baisų vaizdą, gulinčius žuvusiųjų lavonus. Laimei, gyvenamasis namas nebuvo visai sudėgęs, tad jame šeima ir gyveno. Skurdokas buvo būstas, tad jo vietoje 1923 m. ar 1924 m. buvo pastatytas didelis naujas gyvenamasis namas. Cementiniai pamatai ir mūrinis rūsys, salkos – suvalkietiškas užmojis.

Dar buvo gyvas senelis Mykolas, kuris buvo Salomėjai lyg savotiškas dvasinis įkvėpėjas. Linksno būdo žmogus, mėgdavo dainuoti ir mažytei Salomėjai – dar 2–3 metų buvo – sekdamas pasakas. Tos senelio pasakos jai įsiminė ir stiprino jos vaizduotę. Dažniausiai tai buvo patrauklios pasakos, kurios mažo vaiko negąsdino.

1923 m. ar 1924 m., išliko jo nuotraukos. Labai gražus namas. Salomėjai jame buvo skirtas atskiras kambarys salkose. Parvažiauvus atostogų gvendavo tame kambaryje, pro langą matydavo sodą, pasodintus medžius.

Tėvas Simonas Bačinskas buvo labai darbštus, rūpestingas, kartu turėjo ir poniškumo polėkių. Iš pradžių žemės turėjo nedaug, paskui pripirko daugiau. Buvo sumanus, prekiaavo Pirmojo pasaulinio karo metais. Žmonės stengėsi nuo vokiečių slėpti užaugintus gyvulius, juos parduodavo. S. Bačinskas pirkdavo iš apylinkės žmonių gyvulius ir slapta per sieną varydavo į Vokietiją, teisingiau Rytprūsius, kur parduodavo.

Poetė gyvenimo kaleidoskope

Jaunatviškas dailininko Antano Gudaičiaus „Akrobatas“

Atidarant parodą

Kur slėpi tapybos genas

suprato, kad tai didis menas. Atvažiuoju studijuoti į Vilnių, pamatė gyvą lietuvių dailės klasiką – A. Gudaitį.

Kiekvienas menininkas gali tvirtinti savaip perėmęs savo tiesioginių ir netiesioginių mokytojų bei pirmtųjų patirtį, kūrybos principus. Tad gal tapyba išties gali būti genetiška ir perduodama bei priimama kaip savotiškas kodas? Jeigu taip, tai ar lieka jaunųjų siekiuose ir kūryboje koks nors didelio meistro pėdsakas? Kas, laikui bėgant, keičiasi mūsų tapytojų jausenoje ir mąstysenoje, o kas lieka pastovu ir išskaitoma kaip tradicijos tąsa? Kas dabar ateinančiųjų į tapybą darbuose gali būti įvardyta, kaip meistro užduoto kodo tąsa, pagaliau kaip viena kūrėjų karta tęsia, o gal paneigia pirmtųjų atradimus, kiek naudojami jų gairėmis pažymėtu keliu, o gal ieško ir mėgina eiti visiškai naujais ir neišvaikšiotais takais? Kas dabarties kū-

ryboje mus sieja su mokytoju, o kas gal jau yra visai iš kitų kūrybinių atradimų pasaulio?

Žodžiu, parodos idėja išsikristalizavo kaip logiškas ir visai natūralus siekis į save ir savo kolegų darbus pažvelgti per laiko tėkmės prizmę.

leškant atsakymų

Atsakymus į visus šiuos ir kitus neįvardytus klausimus savo darbais ir siūlo parodoje dalyvaujantys dailininkai. Tačiau tai nevienareikšmiai atsakymai, kaip nevienareikšmiai galima vertinti ir pačių šių autorių kūrybą. Juk tos įtakos gali būti ne tik mokiniais savo kūryba artėjant prie mokytojo, bet ir mėginant nuo jos atsispirti, pabėgti, gal net su mokytoju diskutuojant ir keliant naujus klausimus. Teisus Tapybos katedros vedėjas menotyrininkas Viktoras Liutkus, kuris yra ir meniško, informatyvaus parodos bukletų teksto

autorius, kai teigia, kad apskritai būtų galima sakyti, jog mokytojas ir mokinys atsiduria trijuose pagrindiniuose sąlyčio taškuose: mokinys pirmiausia mokosi iš mokytojo, mokinys seka, kartoja mokytoją ir, pagaliau mokinys neigia mokytoją.

Kiek papildžius, būtų galima pasakyti, kad tai ir būtų tradicijos gyvybingumo pasireiškimas, raidos spiralės nuolatinis judėjimas, atsinaujinimas, priimant kito patirtį, ją išgyvenant ir galop paneigiant.

Tad kokia yra A. Gudaičiaus pamokų vertė šiandien? Į šį klausimą parodos lankytojai galėjo paieškoti atsakymo. Ko gero, net ne patys atsakymai svarbiausi, nes ir klausimas yra vertybė, jeigu jis žadina mintį, provokuoja, verčia lyginti labai įvairių dailininkų darbus, kartais gal net nelabai lygintinus dalykus.

Pradedama meistro darbais

Paroda pradedama paties meistro – A. Gudaičiaus darbais: *Muzikantas* (1930 m., drobė, aliejus), *Palūšė* (1958 m., drobė, aliejus) ir *Akrobatas* (1973 m., popierius, anglis, pastelė). Šis piešinys galėtų būti savotiškas visos parodos *moto*, kaip amžino jaunatviškumo kūryboje, nepriklausančio nuo kūrėjo biologinio amžiaus, įvaizdis.

Toliau galime įvertinti A. Gudaičiaus mokinių bei jų mokinių darbus: Leopoldo Surgailio, Arvydo Šaltenio, Kosto Dereškevičiaus, Jono Vaitekūno, katedroje jau nebedirbančio Ričardo Vaitekūno ir Kosto Bogdano. Galerijos antrame aukšte šėlsta Tapybos katedros ketvirtakursių drobės arba piešiniai – Rasos Bartaševičiūtės, Aistės Bugailiškytės, Ramūno Budėno, Gintės Damulytės, Tado Dromanto, Gabijos Gerulaitytės, Evelinos Mačiūnaitės, Linos Michalaukaitės, Domo Noreikos, Valdo Rasiukevičiaus, Jolitos Skrickytės, Astos Stulgaitytės, Dariaus Subačiaus, Andriaus Zakarasko ir Simo Žaltausko.

Yra nematomas ryšys tarp mūsų visų... Galimas daiktas, šie poeto Vinco Mykoliaičio-Putino žodžiai galėtų būti raktas į šios parodos sumanymą. Visai neatsitiktinai šiuos poeto žodžius per parodos atidarymą prisiminė A. Šaltenis. Tapytojai, ko gero, tą ryšį jaučia gerai, kaip niekas kitas. Kam rūpi tonas, spalva, struktūra, gal net pašarmoningai jaučia ryšį, kuris kyla ne iš sekimo, o iš žmoguje glūdinčios panašios jausenos, santykio su gamta, aplinka, pasauliu. Sakyti tiesą galima ir labai tyliai balsu, nuo garsumo jausmo nei daugėja, nei mažėja.

Lapkričių Vilniaus senamiestyje įsikūrusioje galerijoje *Akademija* vyko Vilniaus dailės akademijos Tapybos katedros dailininkų ir studentų paroda *Tapybos genetika*. Nors paroda baigėsi ir į ją pakviesti naujų lankytojų nepavyks, tačiau ne tai juk svarbiausia *Mokslo Lietuvos* užduotis.

Ką reiškė ši paroda, ką jos rengėjai norėjo pasakyti, pasirinkę tokį šiek tiek provokuojantį biologiškai skambantį pavadinimą – *Tapybos genetika*?

Dar prieš gerus metus tuometiniam Vilniaus dailės akademijos rektoriumi prof. Arvydui Šalteniui (dabar mokslo ir meno prorektorius) studentai pareiškė norą surengti savo darbų parodą. A. Šaltenis pasiūlė būsimą parodą susieti su dailininko profesoriaus Antano Gudaičiaus 100-osiomis gimimo metinėmis 2004 metais. Kas visuose mumyse, mūsų kūryboje liko iš bene svarbiausio pokarinės Lietuvos dailės mokyklos kūrėjo A. Gudaičiaus palikimo? Kiek jis svarbus mums šiandien, bėgantiems į priekį? A. Gudaičiaus mokiniai sudaro Akademijos Tapybos katedros branduolį: tai dailininkai Leopoldas Surgailis, Kostas Dereškevičius, pats Arvydas Šaltenis ir jų mokiniai – Kostas Bogdanas, Jonas Vaitekūnas bei kiti. Tada kodėl nesurengus bendros A. Gudaičiaus mokinių ir jau pastarųjų mokinių bendros parodos su Tapybos katedros ketvirto kurso studentais?

Mintis visiems patiko, beliko ją įkūnyti. Užtruko metus laiko. Per tą laiką aiškiau susidėliojo ir pačių parodos rengėjų mintys. Pamėginkime ir mes įsijausti į jų dvasinę būseną.

Klausimai, klausimai...

Per 45 pedagoginio darbo metus dailininkas A. Gudaitis išugdė daug ryškių tapytojų. Šio lietuviškosios tapybos patriarcho darbai jau savaime yra mokykla, todėl savo mokytoju, tegul gal ir netiesioginiu, jį galėtų vadinti ne vienas ir dabar studijuojantis Vilniaus dailės akademijoje. A. Šaltenis teigia, kad jam A. Gudaitis didelę įtaką padarė dar netgi nepradėjęs studijų. Mokykloje turėdavo progrą pavartyti prieškarinio žurnalo *Naujoji Romuva* numerį, kurių viršeliuose būdavo Antano Gudaičiaus, Viktoro Vizgirdos ar Polio Sezano paveikslų reprodukcijos. Jau tada mokinukui smigtelėjo paširdžius,

VDA prorektorius prof. Arvydas Šaltenis nagrinėja dailininko Antano Gudaičiaus „Akrobatą“; greta A. Gudaičiaus dukterys

Parodos dalyviai – VDA studentai ir Antano Gudaičiaus dukterys

Studijų prorektorius Arūnas Gėlūnas atkreipė dėmesį į tai, kuo mokslininkai ir metodologai skiriasi meno ir mokslo studijose. Parodos rengėjas A. Gudaičio kūrybos nenagrinėjo, nemėgino analizuoti, ką vienu ar kitu darbu bei visa kūryba norėjo pasakyti meistras. Pasak A. Gėlūno, A. Gudaitį tam tikra prasme galima pajusti per jo mokinių darbus, per juose atsiveriančias struktūras, spalvines dėmes, gal net kai kurių motyvų citavimą. Moksle to iš principo negalėtų būti, nes penkerių metų senumo straipsnis jau gali būti labai pasenęs. Jei kūrinys atskleidžiama esmė, kurios siekė menininkas, toks menas nesensta.

Parodoje jaučiamas mokytojo pripažinimas, vadinasi, tradicija gyvybinga. Mokytojo „didumas“ parodoje nematoma jo mokinių ir dar tik į kūrybos kelią mėginančių stoti jauniausių parodos dalyvių. Tai ne kartą konfrontacija, bet vieningas kūrybinis laukas, kuriame visiems pakanka vietos. Būdamas paradigmė Lietuvos dailės figūra, A. Gudaitis ir šiandien savo darbais gali teikti ir teikia daugybę kūrybinių impulsų. Tai ir įrodo jo reikšmę mūsų kultūroje.

Neklonuojamas genas

Kaip dėl to tapybos geno, kuris klaidžioja nematomas ir krečia eibes? V. Liutkus iškart pamėgino atsiriboti nuo biologinio pažinimo principų taisyklų tapyboje: neduokdie, jei į tapybą tas kūrybos genas būtų atklydęs iš biologijos pasaulio ir kitoms kūrėjų kartoms persiduotų kaip nekintanti struktūra ar laštelė, kaip amžiaus užkoduota veikimo programa. Ko jau ko, o klonavimo tapyboje labiausiai reikėtų vengti.

Tad kaip ta genetika reiškiasi tapyboje? Juk nepasakysime, kad parodos rengėjai atsikabino pasirinkto skambaus pavadinimo ir traukiasi atatupsti, V. Liutkus tos tapybos genetikos bruožus išvelgia pedagogo ir kūrėjo principų, minčių, jo elgsenos, rengimosi, bendravimo būdo, kartais gal net atsitiktinai išstarto žodžio, viso jo buvimo ir esybės jo mokiniuose nematomą palikimą. Nelengvai apibrėžiamas paveldas, kurio į cheminę ar matematinę formulę neįsprausi. Tačiau kai V. Liutkus išvydo A. Šaltenio gal prieš 15 ar 20 metų nutapytą ožkutę, iškart pajuto: originali tapyba, tačiau lygiai taip pat gyvulėlio natūrą, santykį su aplinka jautė ir jo mokytojas A. Gudaitis. Yra nematomas ryšys.

Taigi, kalbant apie genetiką, tikriausiai mintyje ir reikėtų turėti pasaulio jauseną tapyboje, tuos pačius spalvos, struktūros suvokimo principus, gal net vieną kartą pagautą rankos mostą drobėje, kuriuo gali būti užčiuoptas esmingas visos epochos bruožas.

Trumpai tariant, genetika tapyboje – tai laki metafora, padedanti į savo ir kolegų darbus pažūrėti iš šalies, per atstumą, gal net atsiribojus nuo mokytojo darbų, bet ne nuo jo moralinių principų.

A. Gudaičio tapybos mokykla – tai ne vieną kartą visiems laikams užduotų kanonų, principų ir griežtų reikalavimų, bet galimybių mokykla. Kiekviena asmenybė iš šio galimybių arsenalo gali pasiimti tiek, kiek leidžia jo paties talentas ir kūrybinės spėkos. Tad ir parodą *Tapybos genetika* galėtume apibūdinti kaip ne gatavų atsakymų, bet nuolat kylančių naujų klausimų parodą. Skirtingų kartų dailininkus ir dar tik stojančius į kūrybos kelią studentus lapkritį visus trumpam priglobė didžio meistro teikiamas pavėsis. Tik labai trumpam, atokvėpiui, prieš laukiantį ilgą kūrybos kelią.

Gediminas Zemlickas

Dėl žymaus pedagogo, Vilniaus pedagoginio universiteto profesoriaus habil. dr. Vlodo RAJECKO mirties nuoširdžiai užjaučiame velionio gimines ir artimuosius.

Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto dekanatas
ir bendruomenė

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

skelbia papildomą konkursą į humanitarinių mokslų filologijos krypties lietuvių kalbotyros pagrindinę doktorantūrą (dabartinės lietuvių kalbos gramatikos tema).

Išsamesnė informacija apie priėmimo reikalavimus skelbiama interneto svetainėje: www.lki.lt ar teikiama telefonu: (8 ~ 5) 263 76 90.

Dokumentai priimami iki šių metų gruodžio 24 d. Lietuvių kalbos institute, P. Vileišio g. 5, 156 kab.

Direktorius

KONFERENCIJA „INOVACIJOS ŪKIO AUGIMUI – INOVATYVAUS UNIVERSITETO VAIDMUO“

Šių metų gruodžio 13–14 d. renginių centre Europa (31 aukštas), Vilniuje, Konstitucijos pr. 7, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir JAV Nacionalinė mokslo akademija, dalyvaujant Lietuvos mokslo tarybai, JAV Ambasada Lietuvoje ir Vilniaus universiteto Tarptautiniam žinių ekonomikos ir žinių vadybos centrui organizuoja konferenciją *Inovacijos ūkio augimui – inovatyvaus universiteto vaidmuo*.

Konferencijoje dalyvaus Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas, JAV Ambasadorius JE Stephen Mull.

Konferencijoje pranešimus skaitys Andrius Bagdonas (Viešojo ištaiga *Saulėtekio slėnis*), Ramutis Bansevičius (Kauno technologijos universitetas), Birutė Bukauskaitė (Tarptautinių mokslų ir technologijų plėtros programų agentūra), Eugenijus Butkus (Lietuvos mokslo taryba), Kastytis Gečas (Lietuvos inovacijų centras), Renaldas Gudauskas (Vilniaus universiteto Tarptautinis žinių ekonomikos ir žinių vadybos centras), Arūnas Keraminas (Ūkio ministerija), Charles Wessner (JAV Nacionalinė mokslo akademija), Bradley Knox ir James Turner (JAV Kongreso Atstovų rūmų atitinkamų smulkaus verslo bei mokslo komitetų patarėjai), Marc Stanley (JAV Nacionalinis standartų ir technologijų institutas), Massoud Moussavi (Pasaulio bankas), Heikki Kotilainen (TEKES generalinio direktoriaus pavaduotojas, Suomija), Andres Koppel (Estijos žemės ūkio universitetas), Jan Nylander (VINNOVA, Švedija), David Audretsch (Max Planck institutas, Vokietija).

Konferencijos metu vyks apvaliojo stalo diskusijos, kuriose su pranešėjais iš užsienio diskutuos Viktoras Butkus (UAB *Fermentas*), Benjaminas Juodelė (UAB *Elgama-Elektronika*), Juozas Gecevičius (Mokslinių paslaugų firma *GTV*), Valentinas Milaknis (AB *Alna*), Valentinas Snitka (Kauno technologijos universiteto Mikrosistemų ir nanotechnologijos mokslinis centras), kiti mokslo ir studijų institucijų bei verslo atstovai.

Platesnė informacija apie konferenciją internete adresu: www.lmt.lt ir www.tzc.vu.lt/ige.

Lietuvos mokslo taryba

CHEMIJOS INSTITUTAS

skelbia konkursą Cheminės kinetikos ir katalizės skyriuje dviems mokslų darbuotojų vietoms užimti:

Dokumentai – prašymas direktoriaus vardu, mokslo laipsnį liudijančio dokumento kopija, gyvenimo ir mokslinės veiklos aprašymas, patvirtintas mokslo darbų sąrašą per pastaruosius 5 metus – priimami mėnesį nuo konkurso paskelbimo spaudoje A. Goštauto g. 9, Vilnius, (8 ~ 5) 266 12 94. Mokslų darbuotojų kvalifikaciniai reikalavimai bei atestavimo ir konkursų pareigoms eiti nuostatai pateikti internete adresu: <http://www.chi.lt>.

Direktorius

PATIKSLINIMAS

Donata Kulviecaitė ir Kęstutis Arlauskas koreguoja (straipsnio *Jubiliejinė Liubomiro Kulvieco knyga*) turinį, kuris buvo skelbtas *Moklo Lietuvoje* 2004 m. lapkričio 18 d. – gruodžio 1 d. Nr. 20 (310). Turi būti:

Fundamentaliųjų kinematikos sąvoka *pagreitis* ir pats ją apibūdinantis terminas (*acceleratio*) buvo įtraukti į mechaniką XVII a. aštuntąjį dešimtmetį I. Niutono rankraštyje *Gravia in Trochoide Descendentia*.

1962 m. R. ir M. Hall Kembridže (Anglija) kartu su neskelbtais I. Niutono moksliniais darbais jį publikavo knygoje *Unpublished scientific papers of Isaac Newton (Neskelbti Izaoko Niutono moksliniai darbai)*.

GERBIAMIEJI LAIKRAŠČIO SKAITYTOJAI,

primename, kad pats laikas užsiprenumeruoti *Mokslo Lietuvą* kitiems metams. Prenumeratos kaina metams – tik 44 lt. Ji priimama visuose Lietuvos pašto skyriuose. Prenumeratoriams Jungtinėse Amerikos Valstijose, kurių prenumerata jau baigėsi, pranešame, kad nuo kitų metų sausio laikraščiai iš redakcijos lėšų nebus siunčiami. Maloniai kviečiame kitiems metams užsiprenumeruoti *Mokslo Lietuvą* (metinė prenumerata JAV kainuoja 70 USA dolerių; atsiskaitomoji sąskaita: Hansabankas, LT 327300010035341430).

Tikimės, kad Jūs ir toliau liksite ištikimi *Mokslo Lietuvos* skaitytojai. Užsiprenumeravę nevargsite ieškodami, kur nusipirkti laikraštį. *Mokslo Lietuva* visada Jus pasieks laiku.

Redakcija

VILNIAUS UNIVERSITETO EKOLOGIJOS INSTITUTAS

praneša, kad 2004 m. gruodžio 23 d. 14 val. VU Ekologijos ir aplinkotyros taryboje (VU Ekologijos instituto salėje, Akademijos g. 2) ANA BUDRIENĖ viešai gins daktaro disertaciją tema „KLOSCIAVAPSVIŲ-ENTOMOFAGŲ (HYMENOPTERA: EUMENINAE) DAUGINIMOSI EKOLOGIJA IR ELGSENA“ (Biomedicinos mokslai: ekologija ir aplinkotyra, 03 B).

Mokslinis konsultantas ir pirmininkas:

Habil. dr. Vincas BŪDA (Vilniaus universiteto Ekologijos institutas, biomedicinos mokslai: ekologija ir aplinkotyra – 03 B).

Nariai:

Dr. Rimvydas JUŠKAITIS (Vilniaus universiteto Ekologijos institutas, biomedicinos mokslai: ekologija ir aplinkotyra – 03 B);

Doc. dr. Remigijus NOREIKA (Vilniaus pedagoginis universitetas, biomedicinos mokslai: zoologija – 05 B);

Doc. dr. Algimantas PAULAUSKAS (Vytauto Didžiojo universitetas, biomedicinos mokslai: ekologija ir aplinkotyra – 03 B);

Prof. habil. dr. Rimantas RAKAUSKAS (Vilniaus universitetas, biomedicinos mokslai: zoologija – 05 B).

Oponentai:

Habil. dr. Janina BARŠIENĖ (Vilniaus universiteto Ekologijos institutas, biomedicinos mokslai: ekologija ir aplinkotyra – 03 B);

Doc. dr. Virginijus SRUGA (Vilniaus pedagoginis universitetas, biomedicinos mokslai: zoologija – 05 B).

Disertaciją galima skaityti Vilniaus universiteto ir VU Ekologijos instituto bibliotekose, taip pat interneto svetainėje: http://www.eko.lt/info/theses/Budriene_2004.pdf

Direktorius

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

skelbia viešą konkursą eiti pareigas šiose katedrose ir mokslo centruose:

Fizikos ir matematikos fakultete:

Informatikos katedroje – docento (1 etatas), lektoriaus (3 etatai).

Humanitariniame fakultete:

Istorijos katedroje – docento (2 etatai);

Lietuvių kalbos katedroje – docento (1 etatas);

Literatūros istorijos ir teorijos katedroje – asistento (0,5 etato).

Menų fakultete:

Piešimo katedroje – docento (1 etatas);

Taikomosios dailės ir technologijų katedroje – docento (1 etatas).

Technologijos fakultete:

Elektronikos katedroje – docento (1 etatas);

Mechanikos inžinerijos katedroje – docento (1 etatas).

Edukacinių tyrimų moksliniame centre:

– vyriausiojo mokslo darbuotojo (0,5 etato);

– jaunesniojo mokslo darbuotojo (1 etatas);

– jaunesniojo mokslo darbuotojo (2 po 0,25 etato).

Menotyros moksliniame centre:

– vyriausiojo mokslo darbuotojo (0,25 etato);

– vyresniojo mokslo darbuotojo (0,5 etato).

Dokumentai priimami tris savaites po konkurso paskelbimo spaudoje dienos adresu: Šiaulių universiteto Personalo skyrius, Vilniaus g. 88, LT-76285 Šiauliai; telefonai pasiteirauti: (8 ~ 41) 59 57 50, 59 57 51.

Šiaulių universiteto dėstytojų ir mokslo darbuotojų atestavimo ir konkursų pareigoms eiti nuostatai pateikti Universiteto interneto svetainėje: <http://www.su.lt> *Struktūra/Administracija/Tarybos ir skyriai/Personalo skyrius/Atestacija ir konkursai*.

Rektorius

Sergejaus Kovaliovo teisme Vilniuje

Pradžia Nr. 20

Lapkričio 3 d. Genocido aukų muziejuje vyko vakaras, skirtas žymaus disidento, kovotojo už laisvę ir demokratiją Sergejaus Kovaliovo teismo procesui, kuris vyko Vilniuje, prisiminti.

Visi mikrofilmai pasiekė Ameriką

Bene 1989 m. arkivyskupas Sigitas Tamkevičius, tada dar tik kunigas, gavęs progą nuvykti į JAV, rado visą krūvą savo ir kitų pagamintų Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos ir Aušros mikrofilmų. Jie sėkmingai pasiekė adresatą. Tuo „lobiu“ rūpinosi kunigas Kazimieras Pugevičius. Pagal Kronikos ir Aušros tekstus parengtos medžiagos būdavo transliuojamos per Vatikano ir Laisvės radiją, Amerikos Balsą. Pastarasis nuo antrojo Kronikos numerio pradėjo ją versti į anglų kalbą, leisti atskirais numeriais. Visi Kronikos numeriai būdavo leidžiami 1000 egz. tiražu ir išsiuntinėjami į Europą, Šiaurės ir Pietų Ameriką, net Australiją.

Beje, vertimą į anglų kalbą finansavo organizacija Amerikos lietuvių kunigų vienybė, vėliau vertimu ir leidyba rūpinosi Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos leisti sąjunga. Vėliau Kronika būdavo perduodama į Lietuvos Katalikų religinės šalpos informacijos centrą Bruklina, Niujorke. Kronika buvo leidžiama įvairiomis pasaulio kalbomis – anglų, ispanų, prancūzų, portugalų.

Beje, kaip S. Tamkevičiui tvirtino K. Pugevičius, Amerikos lietuviai net ir nepažinodavo tų asmenų, kurie jiems perduodavo tuos brangius ritinėlius su Kronikos mikrofilmais. Atėidavo, įteikdavo ir atsisveikindavo.

S. Tamkevičius S. Kovaliovo teisme Vilniuje nedalyvavo, nenorėdamas per daug savęs atskleisti. Tačiau po vienos kitos kratos suprato, kad jo nedalyvavimas KGB keltų dar didesnių įtarimų. Todėl Viktoro Petkaus ir Antano Terlecko procesuose LTSR Aukščiausiajame Teisme jau stengėsi dalyvauti, bent jau su kitais bendraminčiais pasisukioti vestibiulyje, mat į teismo salę neįleisdavo.

Atsargumo nebuvo per daug

Katalikų kunigai buvo ne vieninteliai asmenys, su kuriais Maskvos disidentai palaikydavo ryšius Lietuvoje. Arkivyskupas S. Tamkevičius prisimena, kad Maskvoje bendraujant su vietiniais disidentais buvo stengiamasi neminėti pavardžių, neklausinėti apie kitus asmenis, su kuriais palaikomi ryšiai. Bijojo KGB užvesti ant tikrų pėdsakų. Nors KGB pareigūnai, atrodo, žinojo daugiau, negu manė kai kurie disidentai ir žmogaus teisių gynėjai. S. Tamkevičius pripažįsta bene 1975 m. dar galvojęs, kad apie jo slaptą veiklą sovietų saugumas nedaug žino. Vis dėlto Kaune, kai kuriuose butuose, pasiklausymo įranga veikė visai neblogai ir sovietiniam saugumui pavyko įrašyti ne vieną ten susirinkdusių asmenų pokalbį. Tai paaiškėjo jau nepriklausomybės metais, kai dalis buvusio KGB archyvo (dabar jis vadinamas Lietuvos ypatinguoju archyvu) tapo prieinami tyrinėtojams.

Taiigi atsargumas visada pasiteisina.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro renginyje: buvę disidentai Stasys Stungurys (antroje eilėje), Jonas Volungevičius ir Antanas Terleckas su žmona Elena

Žinios iš Simo Kudirkos teismo

Antanas Terleckas tvirtina su maskviečiu žmogaus teisių gynėju Aleksandru Lavutu susipažinęs po to, kai buvo suimtas Sergejus Kovaliovas. Įvairius dokumentus apie žmogaus teisių Lietuvoje pažeidimus į Maskvą veždavo Vaclovas Sevrukas, Stasys Jakas, Pavelas Jakiras. Buvo nuvežtas ir Simo Kudirkos teismo, vykusio Vilniuje, aprašymas. Aprašymas buvo šiek tiek išplėstas, nes S. Kudirka tuo metu negalėjo žinoti visko, kas tuo metu vyko Lietuvoje.

Praėjus daugeliui metų vieno JAV lietuvio A. Terleckas paklausė, kaip amerikiečiai vertino reportažą apie S. Kudirkos teismą. Pasirodo, tą medžiagą išspausdino didieji JAV ir Kanados laikraščiai. Amerikos lietuviai supirkinėjo tuos laikraščius, palikdavo kirpyklose bei kitose žmonių susibūrimo vietose – taip platino informaciją apie įvykius Lietuvoje.

Kaip A. Terleckas žydo ieškojo

A. Terleckas papasakojo apie savo pirmą susitikimą su A. Lavutu, vienu artimiausių Andrejaus Sacharovo ir S. Kovaliovo bendražygių, kurio nepažinojo, nes Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos mikrofilmus ir popieriuje išspausdintą leidinio egzempliorių į Maskvą veždavo kiti asmenys, dažniausiai kunigai. Tai štai vieno žymiausių Lietuvos disidentų Viktoro Petkaus paprašytas, A. Terleckas turėjo sutikti A. Lavutą, kuris iš Maskvos atvežė maisto S. Kovaliovui. Norėta maskvietį sutikti, pamaitinti ir jį užimti. Be didelio malonumo A. Terleckas sakosi ėjęs į tą KGB „lizdą“, didvyriui nesijautė. Gal konjako nori? – paklausė V. Petkus. Duok, – sutiko A. Terleckas. Taurę išgėręs lyg ir padrašėjo, paklausė, kaip tą maskvietį pažinti, kaip jo klausti. Žydas, – lakoniškai pasakė V. Petkus.

A. Terleckas nuėjo ieškoti žydo. Siuntinių priėmimo punkte trys asmenys po savo duonmaišius naršo, bet nė vieno žydo nematyti. A. Terleckas paklausė lietuviškai: Kas čia iš Maskvos? Vienas vyras pasisakė esąs iš Maskvos. Man sakė, kad turi būti žydas, – tarė A. Terleckas. Vyriškis prisipažino ir esąs žydas. Kad visai nepanašus į žydą, nieko negalįs pakeisti.

Abu pasijuokė ir pėsčiomis patraukė pas V. Petkų. Žygį pradėjo kreipdamiesi vienas į kitą jūs, o kol atėjo iki V. Petkaus buto, jau vienas kitą vadino tu. Niekas taip žmonių nesuartina, kaip bendra kova, tegul

ir tyli, disidentiška. Lietuviškai papie-tavo, pabendravo, o vakare A. Terleckas išlydėjo A. Lavutą į Maskvą.

Antrą kartą su A. Lavutu susitiko Maskvoje, kur A. Terleckas ir V. Petkus atvyko paminėti S. Kovaliovo gimtadienio. Tai vyko S. Kovaliovo bute, 26 Baku komisarių gatvėje. Beje, lietuvius disidentus paskatino vykti į Maskvą, kaip vėliau paaiškėjo, KGB agentė. Atvyko iš Maskvos, aiškino, kad bus minima S. Kovaliovo gimimo diena ir būtinai reikia kas nors iš Lietuvos turėti dalyvauti.

Svarbiausi Maskvos disidentai tame S. Kovaliovo gimtadienio minėjime, regis, nedalyvavo, tačiau šis epizodas rodo, kad sovietų saugumas jau ne tik sekė Maskvos ir Lietuvos disidentus, bet mėgino jų veiklą kreipti sau reikalinga vaga, provokuoti bei kontroliuoti jų veiklą.

Nors Helsinkio aktas ir buvo pasirašytas...

Prasidėjus S. Kovaliovo teismo procesui Vilniuje, 1975 m. gruodį iš Maskvos atvyko didelė grupė Rusijos disidentų, su akademiku A. Sacharovu priešakyje. Lietuvos žmogaus teisių gynėjai rengėsi maskviečius sutikti ir juos globoti.

Prieš tai reikėtų štai ką priminti. Tų pačių 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje 35 valstybių atstovai pasirašė Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamąjį aktą. Kadangi pasirašė ir Sovietų Sąjunga, atsirado opozicinės veiklos galimybės šios šalies disidentams. Tačiau jos buvo tik teorinės. Baigiamąjį aktą pasirašiusios valstybės signatarės įsipareigojo vykdyti pasirašytojo dokumento reikalavimus. Nors Akte buvo deklaruojamos žmogaus teisės ir laisvės, bet Sovietų Sąjungoje to nebuvo paisoma ir toliau persekioti pasyviosios rezistencijos atstovai. Vis dėlto Helsinkio konferencijos Baigiamasis aktas stiprina teisinį pagrindą kovoje su totalitarine sistema, turėjo didelės įtakos formuojantis disidentiniam sąjūdžiui Lietuvoje.

Disidentai veikė ne pagrindėje, bet viešai, nepažeisdami galiojusių teisės normų, o svarbiausiu savo tikslu laikė žmogaus teisių ir laisvių gynimą. Tą judėjimą galima vertinti kaip alternatyvą oficialiajai ideologijai, vertusia abejoti vienpartinės sistemos teisėtumu ir oficialiai peršamų dogmų teisingumu. Ši veikla turėjo formuoti visuomenės nuomonę šalies viduje ir užsienyje.

1976 m. lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė. Dar 1976 m. gegužės 12 d. tokia grupė susikūrė Maskvoje, o jos pavyzdžiu – Ukrai-

nos Helsinkio grupė. Tai A. Sacharovo mintis: šios grupės turėjo tirti ir į viešumą kelti Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamąjo akto, pasirašyto Helsinkyje, pažeidimus prieš sąžinės, religijų, minties ir įsitikinimų laisvę. Susikūrė tokios grupės Armėnijoje ir Gruzijoje, kurios kaip ir lietuvių bei ukrainiečių grupės prisijungė ne prie Maskvos, bet prie tarptautinio Helsinkio grupių sąjūdžio.

Pastebėsime, kad iš kitų Sovietų Sąjungoje veikusių Helsinkio grupių Lietuvos Helsinkio grupė skyrėsi tuo, kad neapsiribodama reikalavimais laikytis žmogaus teisių, reikalavo ir tautų teisių, nuolat pabrėždavo Lietuvos okupacijos 1940 m. faktą. Tuo Lietuvos disidentai skyrėsi nuo Rusijos disidentų, kuriems tautinė ir religinė problematika iš esmės buvo svetima. Tačiau KGB Lietuvos Helsinkio grupę vertino kaip anisovietinę ir jos narius persekiojo, teisė laisvės atėmimu bei tremtimi.

Sovietų saugumui negaliojo tarptautinės normos

Grįžkime į 1975 m. gruodį ir remdamiesi tų įvykių liudininkais prisiminkime, kas Vilniuje vyko dėl S. Kovaliovo teismo proceso. Nors Sovietų Sąjunga ir pasirašė Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamąjį aktą, bet tai tebuvo propagandinė akcija tarptautinei visuomenei klaidinti. Ir toliau kovotojai už žmogaus teises bei religines laisves buvo persekiojami, vyko jų teismai. Nebuvo nutrauktas ir Sergejaus Kovaliovo procesas.

Į procesą Vilniuje atvykusius disidentus iš Maskvos ir Leningrado pasitiktai rengėsi V. Petkus, Jonas Volungevičius, A. Terleckas, Valerijus Smolkinas ir Kęstutis Jokubynas. Pastarasis visada atėidavo tiksliai sutartu laiku, o tą kartą pavėlavo. Tai jį išgelbėjo nuo arešto. V. Petkų, A. Terlecką, J. Volungevičių ir V. Smolkiną sovietų saugumiečiai sulaukė.

A. Terleckas buvo išpėtas, kad gali būti sulaikytas, bet jam atrodė tai mažai įtikėtina, nes nusikaltimo nepadarė, įstatymų nepažeidė. Tačiau prie Aukščiausiojo Teismo pastato vos priėjusį A. Terlecką pasitiko saugumiečiai sulaukė.

V. Smolkinas atsisakė su saugumiečiais kalbėtis kitomis temomis,

išskyrus vieną – žvejybą. A. Terleckas – ne žvejys, todėl jam įdomiausia kalbėti apie politiką. Tačiau majoras P. S. Kalakauskas ne itin domėjosi politika, tad pokalbiui su A. Terleku buvo atsiųstas jam labiau tinkamas Julius Česnavičius.

Tai pasakyk, Terleckai, kada bus ta laisva Lietuva? – paklausė J. Česnavičius. Nežinau, nė viena pagrindinė organizacija nesikreipė į mane ir neprašė parašyti programos, – palaukė žodinių žaidimų A. Terleckas, bet tai saugumiečiui nepatiko. Paminėjęs žodį programa buvo aiškiai matyti, kad šis pradėjo nervintis. Kai jaudindavosi, imdavo mikčioti. Bet Lietuva tikrai bus laisva, nes Kremliaus ponai galų gale suvoks, kad neapsimoka Lietuvos laikyti tokioje būklėje, – A. Terleckas jautėsi vis laisviau žodinėje dvikovoje, o J. Česnavičiaus kantrybė pradėjo sekti. Pagaliau trenkęs durimis išėjo.

Suimtuosius palaido, liepė eiti namo, tik jokiū būdu ne į S. Kovaliovo teismą. A. Terleckas patraukė pas V. Petkų, kur jau buvo paruošti pietūs A. Sacharovui ir kitiems su juo atvykusiems Helsinkio grupės nariams. A. Terleku kaip drašesniai vėl teko eiti į teismo rūmus ir pakviesti pietų į procesą atvykusius S. Kovaliovo bendražygius.

Pirmoji pažintis su Andrejumi Sacharovu

A. Sacharovo A. Terleckas nepažinojo, o akademikui artimos aplinkos žmonės stengdavosi jį apriboti nuo naujų pažinčių. Saugojo A. Sacharovo nervų sistemą ir širdį, nes jo sveikata jau buvo gerokai pašlijusi. Vis dėlto A. Terlecko bičiuliai, rusų disidentai, A. Sacharovui jį pristatė. Atsirado proga pakviesti akademiką pietų.

Ėjo pėsčiomis pro sovietų saugumo rūmus priešais V. Lenino paminklą. A. Terleckas parodė tą pastatą, paaiškino, kas ten įsikūrę, o A. Sacharovas sako, kad netoliese kaip tik apsisostojęs. Kadangi sovietų saugumo sulaikytieji lietuviai negalėjo sutikti A. Sacharovo ir kitų rusų disidentų, tad akademikui savo bute pasiūlė apsigauti kartu iš Maskvos važiuavęs Eitanas Finkelšteinas, beje, fizikos mokslų daktaras.

A. Sacharovas buvo atvestas į butą Gerelio g. 8 (dabar – Dominikonų g.), kur gyveno seserys vienuolės Marytė ir Onutė Poškutės. Čia papie-tavo, o vakare susirinko ir sugrįžusieji iš S. Kovaliovo teismo proceso. Buvo nutarta visiems eiti pas Eitaną Finkelšteiną, nes ten žadėjo ateiti dailininkas, kuris turėjo A. Sacharovui įteikti dovaną – savo nutapytą paveikslą.

Kai paveikslas buvo įteiktas ir pasakytos derančios tokia proga kalbos, A. Sacharovas pasiūlė eiti ir paskambinti jo žmonai Elenai Boner į Oslą. Mat jį buvo išvykusi, nes, negalint atvykti Andrejui Sacharovui, jam paskirtą Nobelio taikos premiją turėjo priimti jo žmona. A. Terleckas perspėjo A. Sacharovą, kad iš Lietuvos jam tikrai nepavyks susisiekti su Oslu.

Vis dėlto A. Sacharovas laikėsi savo sumanymo. Išėjo iš E. Finkelšteino buto, ėjo per V. Lenino aikštę (dabar – Lukiškių) ir pro sovietų saugumo pastatą. Iš priekio ateina du „mulai“ – galima laukti visko. Vienas eidamas pro šalį taip užkabino A. Terlecką pečiu, kad menkesnio sudėjimo vyras būtų nuvirtęs. A. Terleckas išsilaikė.

Štai ir pašto pastatas. A. Sacharovas pareiškė norįs pakalbėti su vienu iš šeimos narių bet prisiskambinti į Oslą nepavyko.

Kad vilniečiai nepatektų į Teismo pastatą

Norintiesiems patekti į S. Kovaliovo teismo procesą, buvo daromos įvairios kliūtys. Įstaigų vadovams kuo griežčiausiai buvo įsakta stebėti savo darbuotojus, kad niekas iš jų nedrįstų net rodytis netoli teismo rūmų. Sovietų saugumas norėjo parodyti, kad Lietuvos žmonės visai nesidomi tuo procesu ir nepalaiko žmogaus teisių gynėjų. Kadangi A. Terleckas kaip tik buvo atleistas iš darbo, tai jam atkrito formali kliūtis, trukdanti ateiti į teismą. Saugumo pulkininkas pasakė A. Terleckui, kad jis gausiąs gerą darbą, jei išeisias iš teismo pastato. A. Terleckas nesusigundė. Tada mėgino jį iš ten eliminuoti kitais būdais. Saugumiečiai kibė prie atėjusių žmonių: *Kodėl ne darbe?* Ne kartą užkabindavo ir A. Terlecką. Tas atšaudavo: *Pietų metas*. Pietų metu iš tiesų ateidavo daugiau žmonių, tačiau jam baigiantis tekdavo skubėti į darbą, nes ten taip pat būdavo klausiamą, kur žmogus buvo.

Ne visi buvo režimui pasidavę tarnai. Vos baigėsi pietų pertrauka, įstaigose pasigirdavo vadovų skambučiai: kur tas ar kitas darbuotojas? *Kur Laujalis?* – klausia vienos įstaigos direktorius. Labai žmogiška vadovė jam atsako: *Darbe. – Kaip darbe, jei traukiasi po Aukščiausiasį teismą?* – *Ar jums jį atsiųsti?* Viršininkas atlyžo: *Ne, nereikia.*

Sovietų saugumo darbuotojus erzino tai, kad atvykėliai disidentai iš Maskvos ir Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) susidėjo su tuo Terlecku... Juk ne juokas: Andrejus Sacharovas – tris kartus Socialistinio darbo didvyris, šiaip ar taip – figūra. Tarp disidentų buvo buvusio TSRS užsienio reikalų ministro M. Litvino sūnus, Armėnijos MA narys korespondentas Jurijus Orlovas ir kiti. Ne šiaip kokie eiliniai asmenys. Todėl kai A. Terleckas pasirodydavo teismo pastate, saugumiečiai vienu balsu pradėdavo šaukti: *Vor, vor* (vagus, vagis)! Tačiau rusų disidentų tokios menkos klastos negalėjo apgauti.

Pietūs geresni nei pas Norvegijos karalių

A. Terleckui nepamirštamą įspūdį padarė vėlyvi pusryčiai, o gal ankstyvi pietūs po vieno rytinio posėdžio teisme. Susirinko visi žmogaus teisių gynėjai. Tuo metu kaip tik BBC radijo stotis transliavo Nobelio taikos premijos įteikimo iškilmes. Lyg tyčia buvo labai gerai girdėti. Jelena Boner priimdama Andrejui Sacharovui skirtą Nobelio taikos premijos laureate diplomą iš Norvegijos karaliaus rankų pasakė: *Dabar aš prieš jus kalbu, o mano vyras Andrejus Sacharovas, kuriam čia turėjo būti įteikta Nobelio taikos premija, šąla Vilniuje prie teismo rūmų, kur teisiama žmogaus teisių gynėjas Sergejus Kovaliovas...*

Tie žodžiai labai pralinksmino Andrejų Sacharovą: *Kur jau šąlu. Kad mano žmona žinotų, jog čia mums patiekti geresni pietūs, negu ten pas Norvegijos karalių Oslę.*

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Rusų kultūros ir meno dienų renginiai Kaune

Jau vienuoliktus metus Rusų kultūros ir meno estetinio lavinimo centras, vadovaujamas Jelenos ir Valerijaus Berežokų, Slavų centras bei Rusų kultūros centras *Mokslas-Šviesa* (vadovė G. Kokoškina) rengia Rusų kultūros ir meno dienas Kaune.

Nemokami renginiai vyko visą spalį, programa stebino savo įvairove, todėl miesto visuomenei jie kėlė nemažą susidomėjimą.

Ketvirtus metus šiuos renginius lanko ir mūsų Garliavos Juozo Lukšos gimnazijos mokiniai ir mokytojai.

Ypač mūsų mokiniams patiko surengta liaudies meistrų ir vaikų meno kūrybinių paroda. Apžiūrėję parodą, mokiniai turėjo atlikti dalykines užduotis: fotografuoti arba filmuoti atlikėjus, paminti iš jų interviu, surinktą medžiagą apipavidalinti ir pristatyti. Iš tiesų, buvome nustebinti mokinių užsidegimu geriau atlikti pavestą darbą: visą popietę blykėjo fotoaparatai, buvo pakalbinti ir renginį atvykę svečiai: jauna grafikė Ieva Gutkovaitė, dailininkas, poetas Aleksandras Derkačas, Piotras Jeriomenko, Klementinas Nesterčukas ir kiti. Didelį įspūdį mokiniams paliko tiesioginis bendravimas su dailininkais ir poetais. Iš I. Gutkovaitės mokiniai sužinojo, kad jos darbų įkvėpėjas yra Salvadoras Dalí. Savo paveiksluose ji mėgsta vaizduoti angelus, Jėzų Kristų, dabar pradeda piešti ir Šventąją Mergelę Mariją.

Dailininkas A. Derkačas, pristatydams savo darbus, papasakojo, kad mėgsta piešti Kauno architektūrinius pastatus.

Po parodos vykusioje muzikinėje literatūrinėje popietėje klausėmės ansamblio *Russkaja pesnia* (*Rusiška daina*) atliekamų liaudiškų dainų, V. Tereščenko, M. Sobolevos, romo S. Aleksandravičiaus romansų.

Popietėje *Mes – vieno kryžiaus dvi rankos*, vykusioje Kauno Apsireiškimo katedroje, girdėjome Vladimiro Prudnikovo, Virgilijaus Noreikos mokinių atliekamus romansus ir liaudies dainas.

Apsilankę romansų vakare *Rudens sodas*, turėjome galimybę išgirsti rusų kompozitorių Piotro Čaikovskio, Sergejaus Rachmaninovo, Dmitrijaus Šostakovičiaus ir kitų muzikinius kūrinius bei populiarius rusų romansus. Po šių renginių mokiniai jau turėjo gilesnį supratimą apie romansą, jo atlikimo sudėtingumą, suprato, kad šis muzikinis kūrinys reikalauja „specifinio“ atlikėjo balso ir pastangų.

Nešini vaizdo kameromis bei fotoaparatais, daug mokinių atskubėjo į rusų kazokų *Slavų ratas* koncertą. Čia mokiniai išgirdo istoriją apie kazokų kilmę, jų atliekamas dainas, pamatė kazokiškus šokius. Visus susirinkusius žavėjo jauno, prieš dvejus metus susikūrusio kolektyvo temperamentas, gebėjimas groti ne vienu muzikos instrumentu, balsų darba, tautiniai drabužiai. Po renginio iš mokinių sulaukėme daug nuotraukų, turime filmuotas medžiagas, kurią galima panaudoti rusų kalbos ir kitų dalykų pamokose.

Rusų kultūros ir meno dienos baigėsi Fiodoro Dostojevskio spektakliu *Nusikaltimas ir baismė* Kauno akademiniam dramos teatre.

Už patirtą džiaugsmą renginių metu esame dėkingi visų Rusų kultūros ir meno centrų vadovams, rėmėjams. Manome, kad šie renginiai padeda geriau pažinti kitos tautos kultūrą, meną, turina dvasinį pasaulį, plečia visų mūsų akiratį.

*Tatjana Megienė,
Jūratė Burinskienė,
Garliavos Juozo Lukšos
gimnazijos rusų kalbos mokytojos*

Lietuva plečia bendradarbiavimą didelių energijų fizikos srityje

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, skatindama mokslinių tyrimų plėtrą ir suprasdama, kad moksliniai tyrimai didelių energijų fizikos srityje yra svarbūs fundamentinio mokslo raidai ir technologijų pažangai, plečia bendradarbiavimą su tarptautinėmis mokslo ir tyrimų institucijomis ir pasirašė 5 metų bendradarbiavimo sutarimą su Europos branduolinių tyrimų organizacija (CERN'u).

Sutarimas pasirašytas, siekiant išplėsti Lietuvos mokslų akademijos, Vilniaus universiteto ir Vilniaus universiteto Teorinės fizikos ir astronomijos instituto pradėtą bendradarbiavimą su CERN'u ir didinti Lietuvos mokslo atstovų ir mokslo institucijų dalyvavimą CERN'o tyrimų projektuose bei pasinaudoti unikaliomis laboratorijomis.

CERN'as siekia stiprinti ir toliau plėtoti bendradarbiavimą su valstybėmis, kurios nėra Europos branduolinių tyrimų organizacijos narės, tačiau su kuriomis ją sieja bendri projektai.

Šalys sutarė Lietuvos universitetų ir mokslinių tyrimų institucijų mokslo darbuotojams bei kitiems tyrėjams užtikrinti ilgalaikes galimybes dalyvauti esamuose ir būsimuose CERN'o tyrimų projektuose eksperimentinės ir teorinės fizikos, greitintuvų ir jutiklių inžinerijos bei

kitose susijusiose mokslo ir technologijų srityse.

Sutartyse taip pat numatoma, kad CERN'o fizikos, inžinerijos ir atitinkamos specializacijos mokslo darbuotojai bei kiti tyrėjai gali dalyvauti Lietuvos universitetų ir mokslinių tyrimų institucijų tyrimų projektuose, tuo prisidedama prie mokslo ir studijų kokybės gerinimo.

CERN'as Lietuvos mokslo darbuotojams, studentams, kitiems tyrėjams sudarys lygias galimybes įsidarbinti pagal mokslo bendradarbių programą ar studijuoti CERN'o greitintuvų, kompiuterių, Europos fizikos mokyklose ar studentų vasaros programoje CERN.

Lietuva remia CERN'o programas ir projektus, kuriuose turi interesų dalyvauti Lietuvos universitetai ir mokslinių tyrimų institucijos.

Sutartyje numatyta, kad Lietuvos aukštųjų technologijų pramonė galės dalyvauti konkursuose vykdant CERN'o užsakymus eksperimentinei ir kitokiai įrangai gaminti.

Šis susitarimas įsigalioja pradiniam 5 metų laikotarpiui. Vėliau jis bus savaimė atnaujinamas – kiekvieną kartą tokiam pačiam laikotarpiui.

Arūnas Malinovskis

GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS INSTITUTAS

skelbia konkursą instituto mokslo darbuotojų vietoms užimti.
Giluminės geologijos skyriuje: Jaunesniojo mokslo darbuotojo, koef. 1,5 – 1 vieta, geologijos kryptis.

Jūros tyrimų skyriuje: Jaunesniojo mokslo darbuotojo, koef. 1,5 – 1 vieta, geologijos kryptis.

Dokumentai (prašymas direktoriaus vardu, gyvenimo ir mokslinės veiklos aprašymas, išsilavinimą liudijantis dokumentas, mokslinių publikacijų per pastaruosius 5 metus sąrašas) priimami Geologijos ir geografijos institute, Ševčenkos g. 13, Vilnius, vieną mėnesį nuo konkurso paskelbimo spaudoje dienos.

Telefonas pasiteirauti: (8 ~ 5)210 46 92, el. paštas: veteikis@geo.lt

LIETUVOS SODININKYSTĖS IR DARŽININKYSTĖS INSTITUTAS

skelbia priėmimą į biomedicinos mokslų (B 000) agronomijos krypties (06 B), augalininkystės, sodininkystės, augalų apsaugos ir fitopatologijos šakos (B 390) doktorantūrą.

Priėmimo į doktorantūrą konkurse gali dalyvauti asmenys, turintys kvalifikacinį magistro laipsnį ar jam prilygstantį aukštąjį išsilavinimą.

Pretendentai turi pateikti:

- prašymą dalyvauti doktorantūros konkurse Instituto direktoriaus vardu, nurodant doktorantūros formą (dieninę, neakivaizdinę);
- magistro arba vienpakopio aukštojo mokslo baigimo diplomą su priedu prie diplomo (originalus ir kopijas, originalai iš karto grąžinami);
- dviejų mokslininkų rekomendacijas;
- gyvenimo aprašymą;
- mokslo darbų sąrašą ir darbų atspaudus arba mokslinį referatą, kurio temą gali pasiūlyti atitinkamas Instituto mokslinis padalinys;
- tris fotonuotraukas dokumentams (3x4 cm);
- sveikatos pažymą (forma Nr. 086a);
- socialinio draudimo pažymėjimo kopiją.

Dokumentai priimami Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute iki 2004 m. gruodžio 23 d.

Adresas: Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institutas, Kauno g. 30, LT-54333 Babtai, Kauno raj., telefonas: (8 ~ 37) 55 52 20, faksas: (8 ~ 37) 55 51 76, el. paštas: mokslas@lsdi.lt

Direktorius

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO UNIVERSITETAS

Skelbia konkursą etatinėms vietoms užimti.

Profesoriaus:

- 1) Botanikos katedroje;
- 2) Mechanikos katedroje.

Docento:

- 1) Apskaitos ir finansų katedroje;
- 2) Augalininkystės ir gyvulininkystės katedroje (0,75 et.);
- 3) Dirvotyros ir agrochemijos katedroje;
- 4) Sodininkystės ir daržininkystės katedroje;
- 5) Vandentiekos katedroje;
- 6) Verslo vadybos katedroje;
- 7) Žemės ūkio mašinų katedroje.

Eiti docento pareigas:

- 1) Augalininkystės ir gyvulininkystės katedroje (0,25 et.);
- 2) Kalbų katedroje;
- 3) Mechanikos katedroje;
- 4) Šilumos ir biotechnologijų inžinerijos katedroje;
- 5) Žemdirbystės katedroje;
- 6) Žemės ūkio mašinų katedroje.

Lektoriaus:

- 1) Ekologijos katedroje;
- 2) Žemdirbystės katedroje;
- 3) Žemėtvarkos katedroje.

Asistento:

- 1) Apskaitos ir finansų katedroje (1,0 + 0,5 et.);
- 2) Augalininkystės ir gyvulininkystės katedroje (0,5 et.);
- 3) Ekologijos katedroje (0,5 et.);
- 4) Žemės ūkio mašinų katedroje.

Prašymus dalyvauti konkurse pateikti Rektoriaus vardu į Studijų skyrių (LŽŪU c. r. 217 kab.) per mėnesį nuo paskelbimo dienos. Kartu su prašymu pateikiami tokie dokumentai: diplomų kopijos, mokslinių, mokyklinių darbų sąrašas ir jų kopijos.

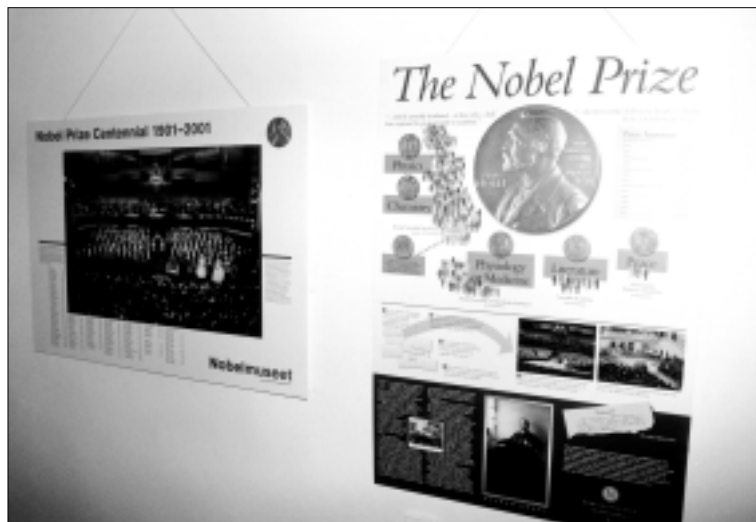
Rektorius

MOKSLO LIETUVĄ REMIA:

Alfredui Nobelui ir jo premijoms

Alfredui Nobelui skirtosios parodos plakatas

Lietuvos technikos bibliotekoje atidaryta paroda *Alfredas Nobelis ir jo premijos*. Parodos organizatoriai – Šiaurės šalių asociacija *Norden-Lietuva* ir Technikos biblioteka. Šio renginio rėmėjai – Šiaurės Ministrų Tarybos informacijos biuras Lietuvoje, UAB *Omnitel* ir A. Nobelio fondas.

Šiaurės Ministrų Tarybos informacijos biuro Lietuvoje direktorius Tepo Haiskanenas (Teppe Heiskanen), atidarydamas parodą priminė, kad jam tenka atstovauti penkių Šiaurės šalių vyriausybės bendradarbiavimo organizacijai ir glaudžiai bendradarbiauti su Šiaurės šalių asociacija *Norden-Lietuva*, taip pat su analogiškais asociacijomis kitose šalyse. Vienas svarbiausių renginių, kuriuos tenka organizuoti šiai asociacijai ir Šiaurės Ministrų Tarybai – Šiaurės bibliotekų savaitė.

Lietuvos technikos bibliotekos direktorius Kazimieras Mackevičius

trumpai priminė kai kuriuos Alfredo Nobelio biografijos faktus.

Alfredas Nobelis gimė 1833 m. Švedijoje, Stokholme. Įgijo gerą fizikos ir chemijos sričių išsilavinimą. Mokėjo penkias kalbas: rusų, prancūzų, anglų, vokiečių ir, aišku, švedų. Išrado nitrogliceriną (tai sudėtingų glicerino eterių ir azoto rūgšties junginiai). Jis naudojamas bedūmio parako ir sprogstamųjų medžiagų, pavyzdžiui, dinamito gamyboje. Taikomas ir medicinoje.

Nuo 1863 m. A. Nobelis užsiėmė sprogmenų gamyba, 1867 m. išrado dinamitą. Jo įsteigtų trestų sprogmenų gamybos įmonės veikė kone visoje Europos valstybėse. A. Nobelis buvo ne tik išradėjas, bet ir šių įmonių dalininkas. Asociacijos *Norden-Lietuva* valdybos pirmininkas Jonas Aleknavičius atkreipė dėmesį, kad daugiausia apie pačią Alfredo Nobelio asmenybę galima spręsti iš jo su-

Parodos „Alfredas Nobelis ir jo premijos“ atidaryme

sirašinėjimo, o susirašinėjo su daugeliu žmonių. Iš laiškų aiškėja, kad tai buvo ne vien dinamito ir kitų sprogmenų išradėjas. A. Nobelis padarė arba patobulino 255 išradimus, 20 pasaulio šalių pastatė daugiau kaip 90 pramonės įmonių.

Šio išradėjo nuopelnai buvo labai gerai įvertinti: A. Nobelis buvo išrinktas į Londono karališkąją mokslo draugiją ir Švedijos mokslų akademiją. Mums ši asmenybė – tai ir didelio humaniškumo ir atsidavimo civilizacijos pažangai pavyzdys.

Ar reikia sakyti, kad ši gamyba jam dėjo aukso kiaušinius. Teigiama, į gyvenimo pabaigą jis labai jaudinosi, kad jo sukurti ir gaminami sprogmenys naudojami toli gražu ne vien taikiems kalnakasybos darbams.

Tarsi norėdamas išpirkti savo kaltę žmoniją, įsteigė nuo 1901 m. kasmet skiriamą savo vardo premiją fizikos ir chemijos, medicinos ir fiziologijos, taip pat grožinės literatūros srityse bei už nuopelnus taikai. Tam A. Nobelis paaukojo didžiulį savo turtą, kuris prieš tai buvo investuotas į 90 įmonių visame pasaulyje. Nobelio premijos teikiamos iš palū-

kanų, kurios gaunamos už A. Nobelio fonde saugomas lėšas. Savo testamentu A. Nobelis premijos įsteigimui paliko 31,5 mln. švedišκών kronų, vėliau tas turtas išaugo iki 1,5 mlrd. švedišκών kronų.

Jei XX a. pradžioje, tik pradėjus skirti Nobelio premijas, laureatams skiriamos sumos sudarė keliasdešimt tūkstančių švedišκών kronų, tai pastaraisiais metais vienos premijos suma jau sudarė apie 10 mln. švedišκών kronų. Tai ne vien infliacijos padarinys, bet ir įrodymas, kad A. Nobelio fondo lėšos patikimai investuojamos ir teikia didelį pelną.

Kas eksponuojama Technikos bibliotekoje surengtoje parodoje? Pirmiausia fizikos, chemijos, medicinos ir fiziologijos sričių Nobelio premijos laureatų nuotraukas, diplomų kopijas, pašto ženklus bei kitą informacinę medžiagą. Pateiktos A. Nobelio nuotraukos padeda susidaryti gana išsamų vaizdą apie garsaus išradėjo, mecenato ir vieno garsiausių Šiaurės žmonių gyvenimą bei veiklą.

Kaip priminė J. Aleknavičius, nuo 1901 m. paskirta apie 750 Nobelio premijų iš 55 šalių. Žinoma, parodos rengėjai nekėlė sau užduoties pateikti žinių apie visus laureatus, nes tai būtų gana sunki užduotis. Parodoje pateikiama daugiausia statistinių duomenų apie Nobelio premijos laureatus iš Šiaurės valstybių, taip pat ir informacija apie konkrečias premijos teikimo sritis. Pastebėtina, kad Švedijai pagal skiriamų Nobelio premijų skaičių tenka penkta vieta pasaulyje. Ko gero, galima suprasti, nes Švedijos pilietis ir buvo šios premijos steigėjas.

Parodoje pateikti apibendrinimai apie kiekvienos mokslo srities, literatūros ir medicinos Nobelio premijas – labai naudinga informacija. Eksponuojamos 80 įvairių sričių Nobelio premijos laureatų nuotraukos su trumpu apibūdinimu, už ką premija pa-

skirta: fizikos srities – 16, chemijos – 12, medicinos – 20, taip pat iš A. Nobelio fondo gautas plakatas su Nobelio literatūros premijos laureatų nuotraukomis. Taip pat eksponuojamos 24 Nobelio taikos premijos laureatų ir 8 ekonomikos srities Nobelio premijos laureatų nuotraukos. Nobelio premija už ekonomikos darbus skiriama nuo 1968 metų. Savo tautiečio garbei šią premiją įsteigė Švedijos valstybinis bankas savo 300 metinių proga.

Šiaurės Ministrų Tarybos informacijos biuro Lietuvoje direktorius Tepo Haiskanenas pranešė paskutinę naujieną: esama ketinimų Stokholmo aerouostą *Arlanda* pavadinti Alfredo Nobelio vardu.

O mes pastebėsime, kad parodos atidaryme dalyvavo didokas būrys Vilniaus licėjaus, taip pat ir kitų sositinės mokyklų moksleivių.

Paroda veiks iki Alfredo Nobelio gimimo dienos – gruodžio 20 d., kai Stokholme bus įteiktos šių metų Nobelio premijos.

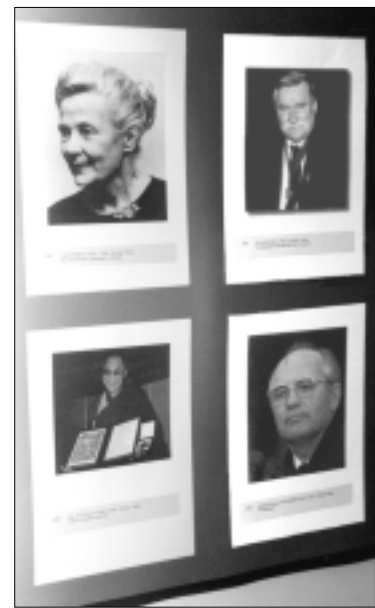
Gražvydas Kantvydas

Nobelio premijos laureatai

Parodos ekspozicija ir jos lankytojai

Nobelio taikos premijos laureatai

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**

Stilistė **Jūratė Veniūtė**

Dizaineris **Valdas Balciukevičius**

„Mokslo Lietuvą“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Patarėjai: **V. Būda, R. Goštautienė, J. Puodžius, A. Ramonas, D. Stančienė, A. Targamadžė, E. K. Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8-5) 212 12 35, faks. 261 47 29

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius